

ACADEMIA

Accelerating the world's research.

İSLAM FIKİHI SAHASINDA YAZILAN KÜRTÇE ESERLER * (BERHEMÊN KURDÎ DI QADA FIQHA ÎSLAMÊ DA) (KURDISH WORKS WRITTEN ...

Nesim SÖNMEZ

İSLAM FIKİHI SAHASINDA YAZILAN KÜRTÇE ESERLER

Cite this paper

Downloaded from [Academia.edu](#)

[Get the citation in MLA, APA, or Chicago styles](#)

Related papers

[Download a PDF Pack](#) of the best related papers

[Kürtçe Meallerde Tercüme Sorunları -Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz Örneği-](#)
Haşim Özdaş

[Diyarbakır Âlimler Ârifler Edîpler](#)
ibrahim özçoşar

[SUFİNİN AKİDESİ \(Molla Ahmed el-Cizîrî Örneği](#)
Ruhullah öz

İSLAM FIKIHİ SAHASINDA YAZILAN KÜRTÇE ESERLER* (BERHEMÊN KURDÎ DI QADA FIQHA ÎSLAMÊ DA) (KURDISH WORKS WRITTEN ON THE FIELD OF ISLAMIC JURISPRUDENCE)

Nesim SÖNMEZ*

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî
Received // Hatîn: 10.03.2021
Accepted // Pejirandin: 28.03.2021
Published // Weşandin: 30.04.2021
Pages // Rûpel: 67-91

This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0).
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Citation/Atif: Sönmez, Nesim, (2021). İslam Fıkıhı Sahasında Yazılan Kürtçe Eserler, *Kurdiname*, no. 4, p.67-91

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website
// *Ev gotar herî kêr ji aliyê 2 hakeman va hatiye nixxandin û di malpera întihalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.*

Özet

Dil, insanoğlunun sahip olduğu en önemli iletişim araçlarından biridir. İnsanlar, duygularını ve düşüncelerini konuştukları dil ile ifade etmektedirler. Yeryüzünde bulunan yüzlerce çeşit dilden birisi de Kürtçedir. Kürtçeyi konuşan insanların bir kısmı fikirlerini ve inançlarını ana dilleri olan Kürtçe ile dile getirmektedirler. İslam dininin gelişi ile birlikte Kürtlerin kahır ekseriyeti bu inancı benimsediler ve onun emirleri doğrultusunda hayatlarını idame etmeye çalıştılar. Diğer milletlerde olduğu gibi Kürtler arasında da İslam dininin emirlerinin daha kolay ve doğru bir şekilde anlatılabilmesi için âlimler tarafından bu sahada birçok eser telif edilmiştir.

Biz bu çalışmamızda, İslam Fıkıhı sahasında Kürtçe yazılmış eserleri tespit ettikten sonra onları değerlendirip sonuçlarını ilim dünyasına sunacağız.

Anahtar Kelimeler: Kürtçe, İslam Fıkıhı, Fıkıh, İlmihâl, Mezhep.

Kurte

Ziman, ji aliyê danustandinê va ji bo mirovan alaveke herî girîng e. Mirov, fikr û hestên xwe bi rêya zimanê ku pê diaxive bi lêv dike. Li ser rûyê erdê bi hezaran ziman hene û ji wanan yek jî Kurdî ye. Hinek mirovên Kurd fikr û baweriyên xwe bi zimanê dayîka xwe yanê bi Kurdî bi lêv dikin. Bi hatina dînê Îslamê ra Kurd bi piranî bûne misilman û li gor rê û rêzanên vê baweriyê jîyana xwe ji nû va amade kirine. Herweku milletên din Kurd jî bi armanca ku jîyana xwe li gor bawerîya Dînê Îslamê sererast bikin û bijîn di vê qadê da gelek berhem dane.

Em ê di vê vekolîna xwe da berhemên ku di qada fiqha îslamê da bi zimanê Kurdî hatine nivîsandin tesbît bikin, binixxînin û pêşkeşî alema zinistê bikin.

Peyvên Kîlîlî: Kurdî, Fiqha Îslamê, Fiqh, İlmihâl, Mezhep.

* Bu makale 26-27 Aralık 2020 tarihinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü tarafından düzenlenen Kurdiyat Sempozyumu I -Kürtçede İslami İlimler- temalı sempozyumda sunulan ve özeti yayınlanan bildirinin gözden geçirilmiş ve makaleye dönüştürülmüş halidir.

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, nesimsonmez@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-6315-6075>.

Abstract

Language is the most important communication tool that human beings have. People express their feelings and thoughts in the language they speak. There are hundreds of different languages in the world. Kurdish is one of these languages. Some of the people who speak Kurdish express their opinions and beliefs in this language, which is their mother tongue. With the advent of the religion of Islam, the Kurds mostly adopted this religion and tried to survive in line with his orders. As in other nations, many works were written in this field in order to explain the orders of the Islamic religion more easily among the Kurds.

In this study, after determining the works written in Kurdish in the field of Islamic Fiqh, we will evaluate them and present their results to the world of science.

Keywords: Kurdish, Islamic Fiqh, Fiqh, Ilmihal, Sect.

Giriş

Kürtçe, Hint-Avrupa dil ailesinin İranî diller kolunun kuzeybatı grubu çerisinde yer almaktadır. Kürt dilinin tasnifini Şeref Han Bitlisî (ö. 1604) 1594 yılında Kurmancî, Gorânî, Lûri ve Kelhûri olmak üzere dört kola ayırmıştır (Bidlisi, tsz: 23-24). Günümüzde ise tasnif yapılırken Kelhûri kolu Lûri kolu içerisinde gösterilmektedir. Dolayısıyla dört ana kol şeklinde değil de üç ana kol şeklinde tasnif etmek daha uygundur.

Kürtçenin birinci kolu olan Kurmanci kolu, kendi içinde Yukarı Kurmanci ve Aşağı Kurmanci diye ikiye ayrılır. Yukarı Kurmanciden kasıt kuzey kolu, Aşağı Kurmanciden kasıt ise Sorânî koludur. Kürtçenin ikinci kolu olan Gorânî ise dilbilimciler tarafından Zâzâkî ile birlikte zikredilerek Gorânî-Zâzâkî şeklinde ifade edilmektedir. Gorânî'nin Hevrâmî (Hevrâmânî), Bâcelânî, Şebek ve Şârezûrî; Zâzâkî'nin ise Dersimî, Pâlûyî, Pîranî, Sıveregî vb. ağızları bulunmaktadır. Bütün Zâzâlar kendileri için Zâzâ adını kullanmamakta bazıları Kırmânc bazıları Kird bazıları da Dimilî ifadesini kullanmaktadır. Ancak şunu da ifade etmemiz gerekir ki günümüzde Zâzâ olmayanlar tarafından bu ağızların tamamını kastedilerek Zaza ifadesi kullanılmaktadır. Kürtçenin üçüncü kolu olan Lûri'nin ise Kırmâşânî, Behtîyarî, Hânekinî, Mendelâvî, Kasırşîrîni, Feylî, Lekî, Kelhûri ve Mâmesânî gibi ağızları bulunmaktadır (Adak, 2019: 17-18).

Şeref Han'ın yukarıdaki bu taksimine Ziya Gökalp (1876-1924) ve Tevfik Vehbi (1867-1950) gibi uzmanlar tarafından da temel alınarak bu kolların kadim Kürtçede birleşen Kürdî diller olarak ifade edilmektedir (Gökalp, 1992: 24-25).

Kürtlerin tarih boyunca yaşadıkları coğrafya, birçok dine ev sahipliği yapmış olmasına rağmen onlar, İslâmiyet'ten önce büyük bir çoğunlukla Mecûsîliği (Zerdüştilik) benimsemişlerdir. Kürtler, yaşadıkları dönemde ortaya çıkan Maniheizim ve Mezdekiyye gibi dini akımları benimsememişler, hatta Yahudilik ve Hıristiyanlık inancını da topluluklar halinde kabul etmemişlerdir (Kızıllı, 2019: 28).

Kaynaklarda geçtiğine göre ferdi olarak ilk Müslüman Kürtlerden birisi Ebû Meymûn Câbân el-Kürdî adlı sahâbî olup oğlu Meymûn el-Kürdî de İslâmî kaynaklarda hadis rivayet eden biri olarak adı geçen şahsiyetlerdendir (İbnu'l-Esir, 1987: I/301, V/310, 351; Dehham, 2019: 114-139). Kürtlerin toplu halde İslâmiyet'e intisapları Hz. Ömer (551-644) döneminde yaşadıkları bölgelerin fethedilmesiyle olmuştur (Baran, 2019: 128).

İslam öncesi dönemlere ait olup günümüze ulaşan Kürtçe her hangi bir yazılı belgenin varlığından söz etmek zordur. Bazı araştırmacıların ileri sürdüğü “Avesta ve Hevraman yazıtları ile Boraboz ve Halil Mendelici’nin Şiirleri”nin Kürtçe oldukları hususu ile ilgili bazı şüpheler bulunmaktadır (Adak, 2019: 17-18).

Keldânî asıllı İbnu’l-Vahşiyye’nin (III./X. yüz yıl) kendi dönemine kadar dünyada kullanılan alfabeler hakkında bilgi verdiği *Şevku’l-mustehâm fî ma ‘rifeti rumûzi’l-aklâm* adlı eserinde verdiği bilgilere göre Bînoşâd ve Mâsî es-Sorâtî adında bir alfabenin var olduğunu (Özdaş, 2018: 122), kendisinin bu alfabe ile yazılmış otuz Kürtçe eseri gördüğünü ve bunlardan iki tanesini de Arapçaya çevirdiğini ifade ettikten sonra söz konusu alfabeği vermekte ancak eserlerden örnekler vermemektedir (en-Nebati, 2003: 165-166).

Kürtlerin yazılı edebiyata geçişi diğer müslüman milletlerde olduğu gibi İslâmî dönemle başlamıştır. İslam’ın ilk dönemlerinde Emevî ve Abbâsî iktidarlarından kaynaklı ilim ve edebiyat dili Arapça olmuştur. X. yüzyılda ortaya çıkan mevâlî devletleri döneminde Arapça’nın dışındaki diğer dillerde de başta Farsça olmak üzere Kürtçede de dini ve edebi eserler verilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Lûr Kürtçesi revaçta olduğu için bu lehçe ile dini ve edebi eserler verilmeye başlanmıştır. Lûrca eser veren en önemli şahsiyetlerden olan Bâbâ Tâhîr-i Uryân (ö: 1055?) en ünlü eseri olan “*Dubeyti*”lerini bu lehçe ile yazmıştır. XIV-XV. yüzyıllarda Gorânî /Hevrâmî Kürtçesi ile Hurûfî ve Şîî meyilli olan Melâ Perîşân-î Dîneverî (ö. 1421) ilk eser veren âlimlerdendir. XVI. yüzyılda Kurmanci Kürtçesi ile eser veren önemli ediplerden birisi olan Şükri-i Bitlisî’dir (ö. 937/1531 [?]). Her ne kadar şiirleri kayıp olsa da kaynaklarda kendisinin başta Kürtçe olmak üzere altı dilde şiir yazdığı bilgisi yer almaktadır (Adak, 2016: 36-37). Kürt edebiyatının en çok tanınan şairlerinden olan Melayê Cizîrî (1570-71?-1640?) de Kurmanci Kürtçesi ile mürettep bir divan yazan şairlerdendir. Mahvî (1830-1906) ve Vefâyî (1844-1902) XIX. yüzyılda Sorânî (Aşağı Kurmanci) Kürtçesiyle ilk divan yazan şairlerdendirler. XX. yüzyılda Zâzâkî Kürtçesi ile ilk eser verenlerin başında Liceli Melâ Ehmedê Hasî’nin (1866-1951) “*Mewlidê Xasî*” ile Sivrekli Osman Efendiyo Babij’in (1852-1929) “*Biyîşê Peyxemberî*” adlı mevlidi gelmektedir.

Bu çalışma, İslam Hukuku sahasında yapılan Kürtçe çalışmalar kapsamı üzerine bir literatür taraması yapmayı, gerek ülkemizde gerekse yurt dışında bulunan kütüphanelerin kataloglarını tarayarak elde edilen dokümanları ve aynı zamanda bu çalışmanın akademik sonuçlarını sunmayı amaçlamaktadır. Ancak konunun daha iyi ifade edilebilmesi için giriş kısmında Kürtlerin dili ve edebiyatı hakkında kısa bilgiler vermeyi uygun gördük.

Çalışmamızda İslam Hukuku sahasında Kürtçe telif edilen eserlerin tamamını ele alamadık. Zira böyle bir çalışma ancak müstakil bir eser konusu olabilmektedir. Bu nedenle biz, tespit edebildiğimiz kadarıyla bu sahada ilk telif edilen eserler ile son dönemde yazılan eserleri inceledik. Eserlerin yoğun olarak yazıldığı dönem 1990’lı yıllardan bu yanadır. Bu konuda çalışmak isteyen araştırmacıların daha çok söz konusu tarihten günümüze doğru çalışmalarının daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Yapılan çalışma neticesinde elde edilen eserlerin önce müelliflerinin hayatı hakkında kısa bilgildi daha sonra eserler tanıtılıp, eserlerin metodolojisi ve dili üzerinde duruldu.

İSLAM FIKİHİ SAHASINDA TELİF EDİLEN KÜRTÇE ESERLER VE MÜELLİFLERİ

İslam dininin gelişi ile Arapça, İslâmî toplumun her alanında etkisini göstermeye başlamıştır. İslam Dinini kabul eden toplumlar adeta Arapçayı inançlarının bir parçası olarak gördüler ve gerek ilmi sahada gerekse edebi sahada ana dillerini bırakıp Arapça eserler vermeye başladılar. Bu durum Abbasilerin (750-1258) son dönemlerine kadar devam etti. Abbasilerin son dönemlerinde diğer milletlerde olduğu gibi Kürtler de Arapçanın yanında kendi anadilleri ile de eser telif etmeye başladılar.

İslam fıkıhı sahasında Kürtçe telif edilen eserler adlı çalışmamızda yapmış olduğumuz araştırma neticesinde ulaştığımız eserleri telif edilen tarihe göre sıralayarak vereceğiz.

1. Türkçeden Kürd Lisanına Mutercem İlmihal

1.1. Müellifi ve Hayatı

Tespit edebildiğimiz kadarıyla İslam Fıkıhı sahasında Kürtçenin Kurmanci lehçesiyle yazılan ilk eser Ömer Ferid Efendi'nin Osmanlıcadan Kürtçeye çevirdiği *Türkçeden Kürd Lisanına Mutercem İlmihaldir* adlı eserdir.

Ömer Ferid Efendi'nin hayatı ile alakalı kaynaklarda çok az bilgi elde edebildik. Müellifin doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bilgilere de rastlayamadık. Ancak kaynaklarda kendisinin eski adı Eğin olan Kemaliye¹ ilçesinde doğduğu ile alakalı bazı bilgiler bulunmaktadır. el-Aziz İdâdi Mektebi 1889 yılında açılır (Cevat, 2001: 257-258). el-Aziz salnamesinde geçen bilgilere göre el-Aziz İdâdi Mektebinin açılışından itibaren 1895 tarihine kadar Ömer Ferit Efendi'nin burada Genel Tarih, Geometri, İnşa ve Yazma derslerini vermiştir (Editörler, 2009: 132-141). 1884-1885 tarihli el-Aziz salnamelerinde geçen bir bilgiye göre Daru'l-Muallimin hocası olan Ömer Ferit Efendi, okuttuğu öğrencilerinin sayısını 10 kişi olarak verir. Bu bilgilerden de anlaşılıyor ki Ömer Ferit Efendi, İdâdi Mektebi açılmadan önce öğretmen yetiştirmekle meşguldür (Arslan, 2016: 249).

Yine 26 Eylül 1895 tarihinde Maârif-i Umûmiye Nezâretine verdiği dilekçenin içeriğinden de anlaşılıyor ki Ömer Ferid Efendi, Daru'l-Muallimin okulunu okumuştur². Dilekçesinin cevabı 02.10.1895 tarihinde olumlu olarak verilir ve mezun olduğu okulda Arapça ve Osmanlıca dersini vermek için 500 (beş yüz) kuruş maaş ile öğretmen olarak görevlendirilir. Ancak 1896 tarihinde öğretmenlik görevinden uzaklaştırılır³. Ömer Avni Efendi yukarıda geçen dilekçesinde öğretmenlik vazifesinden el çektirilmekle kendisine haksızlık yapıldığını iddia etmektedir. Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin verdiği cevabi yazısında “kendisinin nahoş davranışlar sergilediğinden görevden el çektirildiği, aynı göreve tekrar dönmesinin mümkün olmadığını ancak istediği takdirde kendisinin başka bir okulda görevlendirilebileceği” ifade edilmektedir (Arslan, 2016: 249).

1325/1907 tarihli salnamede geçen bilgilere göre Ömer Ferid Efendi, Kemaliye ilçesinde karma eğitimin yapıldığı Mekteb-î İdâdi de öğretmenlik yaparken “Dinî Kaideler” adlı bir eseri telif eder (Editörler, 2009: 204).

¹ Kemaliye ilçesi önceleri Elazığ iline bağlı iken daha sonra Malatya'ya bağlandı. Günümüzde ise Erzincan'a bağlıdır. <http://kemaliye.gov.tr/genel-bilgiler-kemaliye> (Erişim: 04.11.2020, Saat: 22:30)

² (BOA. MF. MKT.288-28, 26/R/1313/ 15/10/1895).

³ (BOA. MF. MKT.336-70. 25/R/1314/ 30/09/1896).

Yukarıda verilen bilgiler gözönünde bulundurulduğunda Ömer Ferid Efendi'nin 19. yüzyılın ikinci yarısında doğduğu ve 20. yüzyılın birinci yarısında da öldüğü anlaşılmaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki salnamelerde geçen Ömer Ferid Efendi'nin bizim kastettiğimiz müellif olduğuna dair elimizde kesin bilgiler bulunmamaktadır.

1.2.Eserin İçeriği

Türkçeden Kürd Lisanına Mutercem İlmihaldir adlı bu eser 1308/1891 tarihinde el-Aziz Meârif Meclisi kararıyla ve İl Valiliğinin izni ile Ma'mûretu'l-Azizi matbaasında Arap harfleriyle basılmıştır. Kitabın bir tercüme eser olduğu ve müterciminin de Ömer Ferid Efendi olduğu bilgisi eserde yer almaktadır. Eserin kapak sayfasında söz konusu bilgilere şu şekilde yer verilmektedir:

“Türkçeden Kürd Lisanına Mutercem İlmihaldir. Ekrad etfalına istihsâli malûmat-ı diniyye için mucibi teshîlat olmak üzere vilâyet meclisi meârifinin tensibi üzerine cânib-i sâmi-i vilâyetpâhiden vîrîlan emr u müsâade mûcibince Ma'mûretu'l-Azizi matbaasında tab' edilmiştir. Mutercimî Ma'mûretu'l-Azizi Mekteb-i İ'dâdî Tarîh-i Umûm'i-î Muallimi Ömer Ferid, sene 1308.”

Eserin bir nüshası 7515 kayıt numarası ile İstanbul'da bulunan Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesinde olup pdf'si şahsi kütüphanemizde bulunmaktadır. Hangi eserin tercüme edildiğine dair ne eserin kapak kısmında ne iç kısmında ne de kaynaklarda her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Kanaatimize göre eser anonimdir. Eser 48 (kırk sekiz) sayfadan oluşmakta ve eserin sağ tarafında bulunan sayfa Osmanlıca, sol tarafındaki sayfasında ise Kürtçe tercümesi bulunmaktadır. Eserde Hanefî mezhebine göre ilmihâl bilgileri sıralanmaktadır.

Eserde kullanılan her iki dil, garip ve anlaşılmasız lafızlardan uzak, kolay ve anlaşılır bir dildir. Eserin Arap harfleri ile yazılması ve harekeli olması hasebiyle hatalı okunma imkânını ortadan kaldırmıştır.

Müellif, eserine klasik eserler de olduğu gibi besmele ile başlayıp, Allah'a hamd u sena Hz. Peygambere, âline ve ashâbına selât u selam getirdikten sonra “emmâ ba'd” deyip esas konuya şöyle başlar:

Metnin Türkçesi:

“El-hamdu lillâhi rabbi'l-âlemin ve's-selâtu ve's-selâmu 'alâ Muhammedin ve 'alâ âlihî ecme'în.

Emmâ Ba'du: Malûm ola ki bu âlem yok iken Allah Teâlâ hazretleri ânî yoktan varetti ve Hz. Âdem (a.s.)'i topraktan yarattı ve onun zürriyeti olan beniâdeme bu dünyayı müzeyyen eyledi ve beniâdeme gerek dünyaca ve gerek ahirete lazım olan şeyleri bildirmek için içlerinden bazılarını peygamberlik ihsan eyledi...”

Metnin Kütrçesi:

“Hemd, li rebbê 'alemê ra karekefî le (Xudê), rehmet li mu'mînân, duâ li melakan, îstîxfar we le meşeqetê dunê we axiretê xelas buîn li ser peyxamberê me Hezretî Muhemmed (s.a.w.) bin we le ser merîyê malê wê eshabê Pêxemberê me giştîyan bî.

Na bi şûnva bizanin, 'alemî va berê tunne û wî (Xudê), 'alem le tuneyîyê çêkir Hz. Adem (a.s.) kê li axê çêkir beniâdem zurrîyeta Hz. Adem e. (Xudê), beniâdem zînet da dunê va di nav beniâdem da key pêxember lixî baxîşîş hene...” (Ömer Ferit Efendi, 1891: 2-3).

Müellif eserinin 3-9. sayfaları arasında İslam Akâidine dair konuları işlemekte yani iman esaslarının formülleştiği ve “âmentü” diye bilinen metinde geçen maddeleri itikadı

manada teker teker izah etmiştir. 10. sayfadan itibaren ameli konulara girerek aşağıda Türkçe/Kürtçe başlık isimlerinin ve sayfa numaralarının verildiği konular işlenmiştir:

'A'mal/ Behsa 'Emelan (s. 10-11), Ef'al-î Mukellefin/ İşê kî Teklîf Bûîn (s. 10-11), Farz/ Ferz (s. 12-13), Vacıp/ Wacib (s. 14-15), Sunnet/ Sunet (s. 14-15), Mustahap/ Musteheb (s. 16-17), Mubâh/ Mubah (s. 16-17), Harâm/ Heram (s. 16-17), Mufsit/ Mufsid (s. 18-19), Salât/ Selat (s. 20-21), Keyfiyat-ı Vudû'/ Keyfiyetê Avdazê (s. 22-23), Teyemmum-i Ahvâl/ Ehwalê Teyemmumê (s. 26-27), Erkan-ı Selât/ Ruknê Nimîyê (s. 28-31), Nemazın Vacipleri/ Wacibê Nimîyê (s. 32-33), Nemazın Sünnetleri/ Sunetê Nimîyê (s. 34-37), Nemazın Mekruhları/ Mekrûhê Nimîyê (s. 37-39), Nemazın Mufsidleri/ Mufsidê Nimîyê (s. 39-41), Beyan-ı Zekât/ Beyana Zikatê (s. 40-41), Haccın Farzları/ Ferzê Heccê (s. 42-43), Orucun Farzları/ Ferzên Rojîyê (s. 42-43).

44 ve 45. sayfalarda Hanefî Mezhebine göre namazda okunan duâlar, anlamları verilmeden sıralanmıştır. Yer alan duâlar şunlardır: Subhâneke duâsı, Ettehiyyatu duâsı, Salli barik duâları, Kunut duâları ve Amentü duâsı.

46 ile 48. sayfalar arasında da halk arasında "elemtereden aşağısı" diye ifade edilen Fil Süresinden itibaren Nâs Süresine kadar olan kısa süreler yer almaktadır.

19. Yüzyılın sonunda böyle bir çalışmanın devlet yetkililerinin onayı ile hazırlanıp yayınlanması gösteriyor ki söz konusu dönemde Türkçenin dışında diğer dillerin kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir. Kürtler de kendi ana dilleri olan Kürtçe de *Türkçeden Kürd Lisanına Mutercem İlmihaldir* adlı eseri hazırlayıp insanların istifadesine sunmuşlardır.

2. Dersa Dîn Li Ser Mezhebê İmamê Şafî

2.1. Müellifi ve Hayatı

Eserin müellifi Abdürrahim Rahmi Hakkâri'dir. Abdürrahim Rahmi Hakkâri 1890 yılında Van'ın Başkale ilçesinde dünyaya gelir. Babası, Hakkârili Seyit Mehmet Pertev annesi ise Hacı Tayyar Bey'in kızı Emetullah Hanımdır. Abdürrahim, eğitim hayatına Başkale'de başlar daha sonra Van'da bulunan Daru'l-Muallimin okulunu bitirir. Okulu bitirince Van merkezde öğretmen olarak göreve başlar (Zapsu, 2006: 11).

Abdürrahim, bir yandan modern okullarda eğitim görürken öte yandan Seyid Tahay-ı Nehri'nin (ö. 1853) yanında geleneksel medrese eğitimini görür ve icazetnamesini alır. Abdürrahim'in aldığı bu icazetname Maârif-î Umumiye Nezaretî tarafından onaylanır (Zapsu, 2006: 11).

Abdürrahim Rahmi Hakkârî, daha sonra İstanbul'a gidip orada da Daru'l-Fununu okur. İstanbul'daki tahsili esnasında Kürt siyasetçilerle tanışır ve Bediüzzaman Said Nursi (ö. 1960) gibi şahsiyetler ile beraber siyasi çalışmalara katılır. İstanbul'da 1912 yılında yasal olarak kurulan Kürt-Hêvî Cemiyeti (Legal Kürt Öğrenci Derneği) kurucu üyeleri arasında yer alır (Zıvıngi, 2015: 25).

Birinci Dünya savaşının başlamasıyla Abdürrahim Rahmi Hakkârî memlekete dönüp Said Nursi ile beraber Ermeni milislere karşı savaşır. Savaşta Said Nursi ile beraber esir düşen Abdürrahim Rahmi, Hazar Denizinde bulunan Nargine adasına götürülür (Zapsu, 2006: 11-12). Rusya'da 1917 yılında meydana gelen Ekim devrimini fırsat bilen Abdürrahim önce Bakü'ye gider oradan da İstanbul'a döner (Jîn, 1985: I/8).

Abdürrahim Rahmi, daha sonra Osmanlı Devleti'nin son döneminde faaliyet gösteren İslâmi devlet kurumu olan “Daru’l-Hîkmetî’l-İslâmîyye”ye üye olur ve oradan Teşekkürname belgesini alır (Zıvıngi, 2015: 29). 1925 yılında meydana gelen Şeyh Sait isyanı nedeniyle tutuklanır ve hapisaneyeye atılır (Zıvıngi, 2015: 31). 1934 yılında çıkan soyadı kanunu ile memleketinde akıp giden ve Kürtçe adı “Çemê Zê” olan akarsuyun Türkçe adı olan Zapsu ismini kendine soyadı yapar (Anter, 1991: I/60).

Abdurrahim Zapsu, vefatından 45 gün önce bir vasiyetname yazar, vasiyetinde çocuklarından; yazmış olduğu eserlerinin para ile satılmamasını, Kur’an-ı Kerim’i okumayı öğrenmelerini, başkalarının namusuna göz dikmemelerini, namaz kılmayı terk etmemelerini ve mirasını âdil bir şekilde aralarında dağıtmalarını istemektedir (Zapsu, 2006: 14). Zapsu, 1958 yılında İstanbul’da vefat eder ve Edirnekapıdaki Necati Bey Kabristanında defnedilir (Zapsu, 2006: 12).

Abdurrahim Zapsu ardında Kürtçe ve Türkçe olmak üzere şu eserleri bırakmıştır:

Kürtçe Eserleri: Memê Alan, Eqîda Kurdan, Dersa Dîn, Mufredata Kurdî, Perek Zêrîn ji Tarîxê ve Gaziya Welat’ır.

Abdurrahim Zapsu 30’dan fazla Türkçe Eser yazmıştır. *Bir Esir Çocuğun Hatırası* ve *Büyük İslam Tarihi* adlı eserler en önemli Türkçe eserlerindedir⁴.

2.2.Eserin İçeriği

Dersa Dîn li Ser Mezhebê İmamê Şafî adlı eser Abdürrahim Rahmi tarafından 1911-12 yılında Kürtçenin Hakkâri ağzıyla yazılmıştır. Eser, Arap alfabesiyle yazılmış ve 17 sayfadan oluşmaktadır. Eserin orijinal nüshası Erzurum’da Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege salonunda 0128133 numarası ile kayıtlı olup pdf’si şahsi kütüphanemizde bulunmaktadır.

Eserin kapağında eserin hem Türkçe hem de Kürtçe olarak birinci sırada yan başlık olarak “*Kürtçe Din Dersleri*” ikinci sırada ise “*Dersa Dîn li Ser Mezhebê İmamê Şafî Rahmetullahî Aleyhî*” ifadesi yer almaktadır. Üçüncü sırada müellifin ismi “*Ez, ji Mala Hekariyan Neviyê Heci Teyyar Begê Abdurrehîm Rehmî İbn-î Perto*” şeklinde geçmektedir. Sayfanın sonunda basıldığı matbaanın adı ve basım tarihi “İstanbul- Çapxane-î Necm-î İstîqbal, 1338-1340” olarak ifade edilmektedir. Eserin kapak kısmı üzerinde şu bilgi yer almaktadır: “*Ji terefê Civata Tedqîqê Mesahîf û Muellefâtê Şer’iye va hatiye tedqîq kirin*”. Eser şu şekilde başlamaktadır:

“İFADE

Gelu!.. Birayan... Di exbaran da waride ku:

“*Ji bo dunya xwe wisa bixebite bibê qa ez dê dinyayê da ebedî me. Ji bo axreta xwe jî wisa bixebite bibê ka ez dê sibê bimirim*”

Dinya bê axret nabe, axret jî bê dinya nabe. Xebata jî bo dinyayê, dest êxistina rizqê helal e.

Xebata ji bo axretê jî cih îmandina emrêd şerî’etê ye.

Xwedê me ji îmanê bê behr neke, amîn.

20 Çiriya Ewîl 1327 Abdurrehîm Rehmî Hekarî”(s. 2)

⁴ Abdurrahim Rahmi Zapsu hakkında geniş bilgi için bkz. Nesim Sönmez. “Evdirehîm Rehmî Hekarî û Berhema Wî Ya Dersa Dîn”, *Zap Havzasi Ulemasi Sempozyumu I-II*, (İstanbul: Hakkâri Üniversitesi Yayınları, 2018), II/673-682.

Daha sonra besmele ile konuya şöyle giriş yapılıyor:

“Paş hemda Xwedê û şelata li ser çêtirê hemî mexlûqan,

Bizan: Paş ku me ‘eqîda xwe durust kir, em bûne xwedan îman. Divêt tiştê dinê me emir kirê em wan jî bikin. Ku dibêjine wan “‘emel” di ‘emel da çar îmam hene ku her çar jî heq in û gotina wan hemûyan jî heq e.

Navê îmamê me “Muhemmed bîn Îdrîs Şafî” ye, rehmeta Xudê li ser bit. Em ku li ser îctîhada wî ne dibêjine me “Şafî”.

Müellif, eserinde konuları şu başlıklar altında işlemektedir:

Ruknên Îslamê/İslam’ın Rükünleri (s. 3), Ruknê Ewwil Kelîma Şehadetê/Birinci Rükün Kelime-i Şehadet (s. 3), Ruknê Duyê Nimêj e/İkinci Rükün Namazdır (s. 4), Şertê Nimêjê/Namazın Şartları (s. 4), Paqijkirina Bedenê/ Beden Temizliği (s. 5), Av/Su (s. 5), Destnimêj/Abdest (s. 5), Sunetê Destnimêjê/Abdestin Sünnetleri (s. 6), Xusl/Gusül (s. 7), Sunetê Xuslê/Guslün Sünnetleri (s. 8), Teyemum/Teyemmum (s. 8), Sunetê Teyemumê/Teyemmum Sünnetleri (s. 8), Nimêjê Ferz/Farz Namazlar (s. 9), Ruknê Nimêjê/Namazın Rükünleri (s. 9), Sunetê Nimêjê/Namazın Sünnetleri (s. 10), Heyetê Nimêjê/Namazın Hey’etleri (s. 11), Tiştê Nimêjê Betaldikin/Namazı Bozan Şeyler (s. 12), Duâya Paş Tekbîra Ewel/İftitah Tekbiri Sonrası Duâsı (s. 12), Duaya Qinûtê/Kunut Duâsı (s. 12-13), Tehîyat/Teşehud (s. 13), Selewat/Salevat (s. 13), Sûreyê Fatihê/Fatiha Suresi (s. 13), Sûreyê Nas/ Nâs Suresi (s. 14), Sûreyê Feleq/ Felak Suresi (s. 14), Sûreyê İxlas/ İhlâs Suresi (s. 14), Kirina Du Rekat Nimêja Subê/İki Rekat Sabah Namazının Kılınışı (s. 15), Destpêkirin/Başlamak (s. 15).

Abdurrahim Rahmi Hakkâri, anlatacağı konuları bitirdikten sonra eserinin arka kapak kısmında çocukların okulda okumaları için “Kitêbêd Mektebê” yani okul kitapları adı altında Ahmed-î Hanî’nin (1651-2/1707) “*Eqida Îmanê*” adlı eseri ile kendi eserlerinden oluşan şu listeyi vermektedir:

Kitêbêd Mektebê

Yê Hatî Çapkirinê:

1. Kilîla Xwendinê	(Elîf Ba)	
2. ‘Eqîda Îmanê	(‘Ulûmî Dîniye)	Birinc Sene İçün
3. Dersa Dîn	(‘Ulûmî Dîniye)	İkinci Sene İçün

Yê Biçine Çapkirinê:

1. Qissa Pêxemberan	(Tarîx-î Îslam)	Abdurrehîm
2. Qissa Xelîfan	(Tarîx-î Îslam)	Abdurrehîm
3. Serbehr	(Qiraet)	Abdurrehîm
4. Hejmar	(Hisab)	Abdurrehîm
5. Erdê Xwedê	(Coxrafya)	Abdurrehîm
6. Welat	(Coxrafya)	Abdurrehîm
7. Mirov	(Hifzi’s- Sihhe)	Abdurrehîm
8. Nûbara Piçûkan	(Luxet)	Hezretî Xanî
9. Dersa Şerî’et	(‘Ulumî Dînîyye)	Abdurrehîm

3. Dersên Şerî’etê

3.1.Müellifi ve Hayatı

Dersên Şerî'etê/Şeriat Dersleri' nin müellifi Kamuran Ali Bedirhan'dır. Kamuran Ali Bedirhan, Bitlis Emir-î Şerefhan'ın (1543/1603-4) torunu ve Botan/Bohtan Bey'i Bedirhan Bey'in (1802-6/ 1869) torunudur (Kardam, 2011: 77; Malmisanij, 2000: 48). Bedirhan Bey'in, Emir Ali Bey ve Mikdat Mithat Bey adında iki oğlu vardır. Emir Ali Bey de Kamuran, Celadet ve Süreyya adında üç çocuk babasıdır.

Kamuran Ali Bedirhan, 1895 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. Galatasaray Lisesinden mezun olduktan sonra İstanbul Hukuk Fakültesini bitirip avukat olarak iş hayatına atılır. Gerek kardeşi Celadet Ali Bedirhan (1893-1951) ve gerekse kendisi daha çocukluk ve gençlik yıllarında ailesi tarafından tutulan özel öğretmenler yardımıyla iyi bir eğitim görür. Arapça ve Farsçanın yansira Fransızca, Almanca gibi Batı dillerini de iyi derecede öğrenir. Kardeşi Celadet Ali Bedirhan'la birlikte Kürtlerin örgütlenmeleri ve bağımsızlıklarını kazanmaları için bazı çalışmalarda bulunması nedeniyle Ankara hükümeti tarafından her iki kardeş hakkında da idam kararı verilir. 1922 yılında zorunlu olarak kardeşi Celadet ile birlikte Almanya'ya gidip orada hukuk alanında doktora yapar. 1925 yılında Almanya'dan Mısır'ın başkenti Kahire'ye döner. Bir süre Kahire'de kaldıktan sonra oradan da Suriye'nin başkenti Şam'a döner. Burada Celadet Ali Bedirhan gibi kendisi de enerjisini kültürel çalışmalarda harcamaya karar verir. Celadet Ali Bedirhan'ın öncülüğünde 1932 yılında Şam'da "*Hawar*" adında bir dergi çıkarılır. *Hawar Dergisi* 1943 yılına kadar yayınına devam ettirir ve bu süre zarfında toplamda 57 sayı çıkar. İlk 22 sayısındaki yazıların bir kısmı Arap alfabesi ile bir kısmı da Latin alfabesiyle yazılırken 23. sayıdan itibaren sadece Latin alfabesiyle yayın hayatını sürdürür. Kamuran Ali Bedirhan *Hawar*'da Fransızca ve Kürtçe olarak çeşitli yazılar yazar. *Hawar* dergisinin başlıca yazarları arasında Celadet Ali Bedirhan, Kamuran Ali Bedirhan, Cegerxwin (1903-1984), Osman Sebrî (1905-1993) ve Qedrican (1911-1972) gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Kamuran Ali Bedirhan, 1942-1945 yılları arasında toplam 28 sayı olarak yayınlanan *Ronahî* dergisinde de Fransızca ve Kürtçe olarak çeşitli yazılar yazar. Daha sonra Beyrut'a yerleşen Kamuran, burada *Roja Nû* adında bir dergi daha çıkarır. Beyrut'ta yaşayan Kürtler için dil dersi kursunu açar ve onlara öğretmenlik yapar. Daha sonraki yıllarda Paris'e gider. Paris'te 1848'de "Kürt Araştırmaları Merkezi" adında bir dernek kurar. Kürtlere sempati duyan birçok araştırmacı ve ünlü kişi bu dernek ile dayanışma içine girer ve ona destek olur. 1950 yılında Sorbon Üniversitesinde öğretim üyesi olur, Doğu dilleri bölümünde Kürtçe dersler verir. Bu görevini ölümünden birkaç yıl öncesine kadar sürdürür. Dr. Kamuran Ali Bedirhan 6 Aralık 1978'de, Paris'te 83 yaşında ölür.

Kamuran Ali Bedirhan'ın eserleri şunlardır:

Elfabeya Kurdi (Kürt Alfabesi), Elfabeya Min (Alfabem), Zimanê Kurdî (Kürt Dili), Rêzana Zimanê Kurdî (Kürtçe Dil Bilgisi), Ferhanga Kurdî (Kürtçe Sözlük), Zimanê Mader (Anadil), Destpêka Xwendinê (Okumaya Giriş), Parçeyên Bijarte (Seçilmiş Parçalar), Xwendina Kurdî (Kürce Okuma Kitabı), Tefsira Quranê (Kur'an'ın Tefsiri), Dersên Şerîetê (Din Dersleri), Çarînên Xeyyam (Hayyam'dan Rubailer), Proverbes Kurd (Kürtçe Atasözleri, Lucy Paule Margeritta ile birlikte, Paris, 1937), Şîhrên Kurdî (Kürtçe Şiirler), Der Adler Von Kurdistan (Eyloyê Kurdistanê - Kürdistan Kartalı, Herbert Örtel ile birlikte, Berlin, 1937),

Berfa Ronahîyê (Der Schnee des Lichtes - Aydınlığın Karı), La Lyre Kurde (Kürtçe Şiirler, Fransızca), Türkçe İzahlı Kürce Gramer⁵.

3.2.Eserin İçeriği

Kamuran Ali Bedirhan'ın *Dersên Şerîetê* adlı bu küçük eserini 1932-1943 yılları arasında Kürtçe yayın yapan *Hawar* adlı derginin 1938 yılında çıkan 12. sayısının ekinde 16 sayfa olarak yayınlattır. Müellif eserin dibacesinde bu eseri mensubu olduğu halkın ileri gelenlerine yazdığını ifade ederek şunları yazar:

Halkın bugün bu durumda olmasının sebebinin bilgisizlikleri olduğunu, okuyanların sayısının az olduğunu, Kürtlerin büyük bir kısmının dillerini düzgün bir şekilde konuşamadıklarını ve yazamadıklarını, bundan dolayı Kürtlerin gazete ve dergi çıkaramadıklarını, çıkarılan dergilerin de yayınlarının kısa sürdüğünü; kitapları olmayan milletlerin, dilsiz, sessiz, görüldüklerini, değerlerinin bilinmediğini, haklarının verilemeyeceğini ve diğer milletlerin oyuncağı haline geleceklerini, okuma ve yazmanın yaygınlaşabilmesi için merkezi bir otoritenin bulunması gerektiğini: vatanın büyüklerinin bey, şeyh ve ağa olduklarını, bunların memleketin menfaatinden ziyade kendi menfaatleri için çalıştıklarını; bu bey, şeyh ve ağaların da çok iyi bildiği gibi Kürtlerin diğer milletlerden daha değersiz olmadıklarını bu nedenle bugün Kürtlerin içinde bulunduğu bu durumdan, bu büyüklerin sorumlu olduklarını dolayısıyla bunların kendilerine “acaba ben milletime ne hizmet yaptım” sorusunu sormaları gerektiğini ve zaman geçirmeden hizmete başlamaları gerektiğini, her şeyden önce bu büyüklerimizin kendilerini eğitmeye başlamalarının önemli olduğunu söylemektedir (Bedirhan, 1938: 3).

Okuma ve yazmanın milletin arasında yaygınlık kazanması için milletimizin büyüklerinin öncelikle okuma yazmayı öğrenmeleri gerektiğini ve onların her birisinin de etraflarındaki beş kişiye öğretmeleri, onlarda okuma yazmayı öğrendikten sonra etraflarındaki beş kişiye öğretmelerini ve bu halkın giderek genişlemesi sonucunda okuma yazmanın yaygınlık kazanacağını söylemektedir.

Müellif dibacesinin bitiminde; Kürtlerin mir, bey, şeyh ve ağalarına seslenerek, halkı dinlemelerini öğütleyerek en doğru sesin halkın sesi olduğunu, ilerlemenin yolunun okumak yazmak ve bilimden geçtiğini bu nedenle halkına rehberlik etmeleri gerektiğini kendilerinin milletin efendisi değil kölesi olduklarını söylemektedir (Bedirhan, 1938: 3-6).

Müellif, dibaceyi bitirdikten sonra besmele ile şu şekilde sözlerine başlamaktadır:

“*Bi Navê Yezdanê Pak ê Dilovan û Mîhrivan/ Rahman ve Rahim olan Allah'ın Adıyla, Dersên Şerîetê/ Şeriat Dersleri*”

Müellif konuyu anlatmaya başlamadan önce altını kalın çizgiler ile çizerek “okumanın” önemini vurgulayarak şöyle der:

“*Ji xwendinê mezintir tu kes nîne/ Okumaktan daha büyük hiç kimse yoktur*” (Bedirhan, 1938: 7).

Kamuran Ali Bedirhan, eserini üç ana bölümden oluşturup ilmihâl konularını şu başlıklar altında işlemektedir.

Birinci Bölüm:

⁵ Kamuran Ali Bedirhan hakkında geniş bilgi için bkz. Kamuran Ali Bedir-Xan. *Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer*, (Paris: Özgürlük Yolu Yayınları, 1986), s. 1-4; Kamuran Ali Bedirhan. *Dersên Şerîetê*, (İstanbul: Diwan Yayınları, 2012), s. 7-15.

Riknên Bawerîyê/Îmanın Rükünleri (s. 7), Riknên Îslamê/Îslamın Şartları (s. 7-8), Nimêj, Rojî, Zikat û Hec/Namaz, Oruç, Zekât ve Hac (s. 8), Mikelef /Mûkellef (s. 9), Ferz û Wacib/Farz ve Vacip (s. 9), Ferza Eyn û Kifaye/Farz-ı Ayn ve Farz-ı Kifâye (s. 9), Sinet/Sunet (s. 9).

İkinci Bölüm:

Heram/ Haram (s. 10), Mekrûh/Mekrûh (s. 10), Mibah/Mubah (s. 10), Destnimêja Mezin û Kîçik/Büyük ve Küçük Abdest (s. 10), Destnimêja Mezin Bi Çi Dişkê/Büyük Abdest Ne ile Bozulur (s. 10), Destnimêja Kîçik Bi Çi Dişkê/Küçük Abdest Ne ile Bozulur (s. 11).

Üçüncü Bölüm:

Nimêjên Ferz/Farz Namazlar (s. 11), Wexta Nimêjan/Namaz Vakitleri (s. 11), Riketên Nimêjên Ferz/Farz Namazların Rekâtları (s. 12), Fiknên Nimêjê/Namazın Rükünleri (s. 12), Tertîb û Peyhevî/Tertip (s. 12), Şertên Diristîya Nimêjê/Namazın Şartları (s. 12-13), Betalkirina Nimêjê/Namazın Bozulması (s. 13), Nimêja İnê/Cuma Namazı (s. 13), Nimêja Civatê/Cemaat ile Namaz (s. 13), Nimêja Mirîyan/Cenaze Namazı (s. 13), Zikat/Zekat (s. 14), Zikata Fitrê/Fitre (s. 14), Rojî/Oruç (s. 15), Meha Remezanê/Ramazan Ayı (s. 15), Nîyeta Rojîyê/Oruca Niyet (s. 15), Wextê Rojîyê/Oruç Zamanı (s. 15), Şikênandina Rojîyê/Orocun Bozulması (s. 15), Hec/Hac (s. 15), Riknên Hecê/Haccın Rükünleri (s. 16), Omre/Umre (s. 16), Heramên îhramê/İhramın Haramları (s. 16).

4. Et-Tuhfetu'l-'Alaiyye

4.1.Müellifi ve Hayatı

Eserin müellifi Şeyh Alaaddin el-Haznevidir. Şeyh Alaaddin, 1919 yılında bugünkü Suriye'nin Kamışlı kentine bağlı Hazne köyünde dünyaya gelen Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin (1887-1949) oğludur (Canko, 2020: I/153-156). Şeyh Ahmet iki evlilik yapmıştır. İlk eşi Amine'den Zekiye adında bir kızı, Masum, Alaeddin ve İzzeddin adında üç erkek çocuğu olur. Şeyh Ahmed, ilk eşi Âmine hanımın vefatının ardından Şeyh Abdurrahman-ı Tağî'nin (1831-1886) torunu, Bitlis'in Mutki ilçesinden olan Molla Abdalbaki'nin kızı ve müşidi Şeyh Hazret'in yeğeni (kız kardeşinin kızı) olan Saide hanımla evlenmiştir. Bu evliliğinden de Abdülğani adında bir erkek evladı olur. Rivayetlere göre Şeyh Ahmed el-Haznevî'nin ailesi aslen Ağrı ilinin Doğubayazıt ilçesindedirler.

Ahmed el-Haznevî'nin yedinci kuşaktan dedesi Molla Sıvar'ın çocukları önce Siirt ilinin Şirvan ilçesine bağlı Mavit köyüne yerleşirler. Daha sonra buradan da Şırnak iline bağlı İdil ile Cizre ilçeleri arasında bulunan Banihe köyüne gidip orada uzun süre kalırlar. Daha sonra köylüler arasında çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle aile oradan göç edip Hazne köyüne yerleşir. Aile belli bir süre burada durduktan sonra hükümet yetkilileri tarafından Kamışlıya bağlı Tel-Maruf köyüne gidip oturmaları istenir onlar da oraya göç ederler.

Şeyh Alaaddin el-Haznevi'nin babası Şeyh Ahmed el-Haznevî 1949 yılında Tel-Maruf'ta vefat eder.

Şeyh Alaaddin el-Haznevi, eğitim hayatına babasının yanında başlar, icazetini de babasından aldıktan sonra 1959 yılında irşad makamına oturur. İrşad görevini icra ederken çeşitli bölgelerde medreselerin açılmasına vesile olup çok sayıda talebenin yetişmesine katkıda bulunmuştur. Genel olarak eserlerini tasavvuf üzerine kaleme alan Şeyh Alaeddin aynı zamanda bir ediptir. Yazığı münacatlar ve kasideleri meşhurdur. 1969 yılında vefat eden

Şeyh Alauddin, Tel-Maruf köyünde medfûn bulunan babası Şeyh Ahmet'in kabrinin yanına defnedilir.

Şeyh Alauddin el-Haznevi, sağlığında irşad görevini yaparken birçok halife de yetiştirmiştir. Yetiştirdiği halifeler şunlardır:

Şeyh İzzeddin Haznevi (kardeşi), Molla Halil Palo Serhad-i, Molla Abdullan Bin Molla Abdurrahman, Molla Abdullah Bizguri-Daif, Molla Abdullah Kartmin-i (Müderri), Molla Muhammed Emin Hayderi, Tel Maruf İmamı Molla Yahya, Molla İzzeddin Aksan Urfa (Nibil), Molla Halil, (Şeyh Huseyn Kertwini'nin damadıdır), Tel Hasan İmamı Es-Seyyid İbrahim, Molla Abdullah-i Bingöl ve Molla Abdurrezzak Reşkot-î⁶.

4.2.Eserin İçeriği

Müellif, *Tuhfetu'l-Ala'îyye* adlı eserini ne zaman yazdığı hakkında eserde her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eser 141 sayfadan oluşup Beyrut'ta bulunan "el-Kutubu'l-İslâmiyye" adlı yayınevi tarafından Arap alfabesiyle basılmıştır.

Eserde, ele alınan konular Şafî mezhebine göre anlatılmıştır. Şeyh Alauddin el-Haznevi'nin *Tuhfetu'l-Ala'îyye* adlı bu eserini istinsah eden müstensihin kim olduğu hakkında eserde her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak müstensih eserin 138. sayfasında eserde geçen konuları şu şekilde özetlemektedir:

"*Ev kitêba Seydayê Şêx Elauddîn el-Heznewî, Xuda me ji bereketa wî û bav û birayê wî mehrûm nekî û Xudê bi bara rehma xwu lêkî û li bav û birayê wî kî çêkirîye ev kitêb bi zimanê Kurdî û tiştê ku lazim e ji musulmanan re ji 'eqîdê û çîqa tiştê wacib û sinet û helal û heram ji umûrê Dînê Îslamê wek wî peyde nabin.*"

Eserin kapak kısmında Arapça "*Tuhfetu'l-'Ala'îyye, fî 'ulûmi's-ş-şeri'eti bi'l-luğeti'l-Kuriyyet "el-Lehçetu'l-Kurmanciyye", Te'lifü'l'alimi'l-'allame Ferîdu'd-dehrihî ve vehîydu 'asrîhî, el-Murşîdu'l-Kâmil eş-Şeyh 'Alaeddin el-Haznevî en-Nakşebendî k.s.*"

Müellif eserine besmele ile başlar. Allah'a Hamd u Sena ve Hz. Peygamber (s.av.)'e, onun al ve ashabına selât u selam getirdikten sonra konuya şöyle giriş yapar:

"*Behsa Kelîma Şehadetê*

Wacib e li ser her insanekî: Zekeren kâne ev unsâ ev 'abden insiyyen ev cinnen lâkinne'l-cinne mukellefûne min hîni'l-huleqetî ke Âdem ve Havâ: Eger aqil û balix be bê cîshabî bi pêxemberiya pêxemberê eleyhî's-salatu wesselam qudreta wî hebî li ser şitexaliyê bêjî bi zimanê xwe, bawer bikî bi qelbê xwe (Eşhedu en lâ ilahe illellahu we eşhedu enne Muhemmeden resûlullahî) me'na wê: eşhedu: ez şehdebûnê didim bi zimanê xwe bawer dikim bi qelbê xwe: el la ilahe: muheqeq nîne tû me'bûdê ku em jê re îbadetê bikin: İllellah: ji xeynê Xwedayê me pêve ku Ellah ê: we eşhedu: Ez hem şehde ji bonê didim bi zimanê xwe bawer dikim bi qelbê xwe: enne Muhemmeden muheqeq heçêka Muhemmed: Resûlullahî qasidê Xwedê ye şiyandîye bal cin û wa insana ve da rêya heqê şanî wan bidî ji dîn û dinya wan."

⁶ Şeyh Alaeddin Haznevi hakkında geniş bilgi için bkz: Kutbeddin AKYÜZ. *Ahmed el-Haznevî (ö. 1949) ve Haznevîyye Tarikatu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015); Nurettin Aydın. *Nakışbendîliğ'in Halidiye Kolu Haznevîler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Mardin İli Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Manisa: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016); <http://www.evliyalar.net/seyh-alaaddin-haznevi-k-s/> (Erişim Tarihi: 10/11/2020).

Eserde konular; Akaid, İbadet ve Tasavvuf olmak üzere üç ana bölümde ele alınmıştır. Akaide dair konular eserin 2 ile 31. sayfaları arasında şu başlıklar altında işlenmiştir:

Behsa Kelîma Şehadetê (s. 2), Behsa Zat û Sifatê Xwedê (s. 3-4), Behsa Her Du Şiklê Şitexaliya Xwedê (s. 4-5), Behsa Xêr û Şeran (s. 5), Behsa Resûl û Enbîyayê Xwedê (s. 6-7), Behsa Kaxit û Kutub û Melaîketê Xwedê (s. 7-8), Behsa Wesifdanî û Neseba Muhemmed Pêxember (s.e.w) (s. 8-10), Behsa Dereca Însan û Melaîketan (s. 10-11), Behsa Ewliya û Îmama (s. 12), Behsa ‘Erş û Kursî û Lewh û Qelem (s. 12-13), Behsa Ecel û Rizq û Xeyrê Wan (s. 13-14), Behsa Mirin û Sual û ‘Ezabê Qebrê (s. 14-18), Behsa ‘Elametê Qiyametê (s. 18-20), Behsa Heşr û Neşr û Xeyrê Wan (s. 21-22), Behsa Şefaetê (s. 22-24), Behsa Hewzê Pêxember ‘Eleyî Selat û Selam (s. 24-25), Behsa Cehenemê (s. 25-28), Behsa Cenetê (s. 28-30), Behsa Erwahê Sax û Mirîya û Xeyrê Wan (s. 30-31),

İbadete dair konular ise eserin 31 ile 120. sayfalarında şu başlıklar altında sıralanmıştır:

Behsa Mirovê Tarikî Selat (s. 31-33), Behsa Rojîya Remezanê (s. 33-34), Behsa Mirovê Zikatê Nedî (s. 34-35), Behsa Fezla Hecê (s. 35), Behsa Cezayê Zinayê (s. 36), Behsa Cezayê ‘Iraqê (s. 337-38), Behsa Mirovê Qatil (s. 38), Behsa Mirovê Sebrê li Ser Mirîya Nakişînî (s. 38), Behsa Cezaê Ewî Dilê Dê û Bavî Xwu Bihêlî (s. 39-40), Behsa Wacib û Heram û Sinet û Mekrûh û Caizî (s. 41), Behsa Qenc Ji ‘İbadatan û Xeyrê Wan (s. 41-42), Behsa Ava Dest Limêjî Tê Kirin (s. 42), Behsa Ava Mekrûh (s. 43), Behsa Ava Hatî Îstî‘malkirin (s. 43), Behsa Ava necis û Xeyrê Wî (s. 44), Behsa Îctîhadê (s. 45), Behsa Firaxê Ziv û Zîr e (s. 45), Behsa Siwakê û Xeyrê Wî (s. 46), Behsa Destlimêjê (s. 46-47), Behsa Sinetê Destlêmêjê (s. 47-49), Behsa Mekrûhatê Destlimêjê (s. 49), Behsa Mesha Xuffikî (s. 49-50), Behsa Tiştê Destlimêjî Ji Wan Dişkê (s. 50), Behsa Tiştê Heram Li Ser Mirovî Bêdestlimêj (s. 5051), Behsa Adabê Teharetê (s. 51-52), Behsa Îstîncayê (s. 52), Behsa Tiştê Xuslê Wacib Dikin (s. 52-53), Behsa Xusla Wacib (s. 53), Behsa Şurût û Sunet û Mekrûhatê Xuslê (s. 53-54), Behsa Mirovê Bêdestlimêj û Bi Cenabet û Xeyrê Wan (s. 54), Behsa Tiştê Necis (s. 55), Behsa Tahirbûna Tiştê Necis (s. 55-56), Behsa Teyemmumê (s. 56-58), Behsa Şurût û Erkanê Teyemmumê (s. 58-59), Behsa Sinetê Teyemmumê û Tiştê Wî Betal Dikin (s. 59-60), Behsa Qezaya Limêja Hatîye Kirin Bi Teyemmumê (s. 60-61), Behsa Heyz û Cilê Pîrekan (s. 61), Behsa Îstîhazê (s. 61-62), Behsa Jinika Xwîna Wê Ji Pazdeha Derbas Bûye (s. 62-63), Behsa Jinika Cilê Wî Ji Şêst Rojî Derbas Bûye (s. 63-64), Behsa Wacibbûna Limêjê (s. 64-65), Behsa Elimandina Limêjê (s. 65-67), Behsa Elimandina Limêjê Bi Sinetê Wî ve (s. 67-72), Behsa Limêja Mirovê M’emûmê Bi Sinetan ve (s. 72-73), Behsa Limêja Rûniştî (s. 73-74), Behsa Tesbîhê Piştî Limêjê Ferz (s. 74-75), Behsa Me‘na Wan Tiştê Mirov Di Limêjê De Dixwînî (s. 76-80), Behsa Me‘na Tesbîha û Xeyra Wan (s. 80-84), Behsa Şirûtê Limêjê (s. 85-86), Behsa Azan û Qametê (s. 87-88), Behsa Tiştê Necis Ku ‘Efû Jê Heye (s. 88-89), Behsa Wan Tiştê Lêmêjê Betal Dikin (s. 89-90), Behsa Mekrûhatê Limêjê û Hinek Sinetê Wî (s.91-92), Behsa Sicûda Sehwê (s. 92-94), Behsa Secda Şukrê û Xwendina Quranê (s. 94-95), Behsa Limêjê Sinet (s. 95-96-), Behsa Limêjê Bi Cemaet (s. 96-97), Behsa Mirovê Limêj Li Pey Dibî û Yê Li Pey Nabî (s. 97), Behsa Limêja Mirovê Mesbûqî û ‘Uzrê Texîrî Ji Îmam (s. 98), Behsa Qetandina Ji Îmamê (s. 99), Behsa Limêja Musafir (s. 100), Behsa Şirûtê Kirina Limêjê Du Rekatî (s. 100), Behsa Kirina Du Limêja Bihev re (s. 101), Behsa Limêja Xutbê (s. 102-103), Behsa ‘Uzrê Limêja Xutbê û Cemaetê (s. 103), Behsa Tiştê Hevrişimî (s. 104),

Behsa Limêja ‘ÿydê (s. 104-105), Behsa Limêja Heyvxerabûnê û Rojxerabûnê (s. 105-106), Behsa Limêja Baranê (s. 106-107), Behsa Şuştina Mirîya (s. 107-108), Behsa Kefen (s. 109), Behsa Limêja Mirîya (s. 109-110), Behsa Mirovê Mesbûqî û Yê Şehîd (s. 110-111), Behsa Tirbê (s. 111-112), Behsa Ziyareta Mirîya û Te‘zîya Xudîyê Wan (s. 112), Behsa Zikatê (s. 113), Behsa Zikata Pez (s. 113), Behsa Zikata Deve û Dewarê Reş (s. 114), Behsa Şirûtê Zekata Pez û Deve û Dewra (s. 114), Behsa Zikata Fêkî û Dexlê (s. 115), Behsa Zikata Malê Tîcaretê (s. 116), Behsa Zikata Zîv û Zêr (s. 116-117), Behsa Zikata Fitra (s. 117), Behsa Rojîya Remezanê (s. 117-118), Behsa Fitirnedina Di Remezanê De (s. 118-119), Behsa Cezayê Fitirnedina Di Remezanê De (s. 119-120).

Şeyh Alauddin el-Haznevi, eserinin 120 ile 138. sayfalarında tasavvuf ve tarikat adabından bahsetmektedir. Müellif, konuyu şu başlıklar altında irdelemektedir:

Behsa Çûna Cem Şêx (s. 120-123), Behsa ‘Elametê Şêxê Kamil (s. 123-124), Behsa Îxlas û Mehebbet û Teslîmî (s. 124-125), Behsa Edebê (s. 125-127), Behsa Terîqê û Exlaqê Sofîyan (s. 127-131), Behsa Tiştê Heram (s. 131-138).

5. İrşâdu’l-İbâd

5.1.Müellifî ve Hayatı

Eserin müellifi Halife Yusuf’tur. Halife Yusuf, 1885 yılında İshak Paşa Sarayı’nın topçusu Şerif Ağa’nın oğlu olarak Ağrı ilinin Doğubayazıt ilçesinin Zengezur (Sarıgül) Köyünde dünyaya gelir. Babasının topçu olması hasebiyle kendisine “Topçu” soyadı verilmiştir (Zinar, 2013: 107-108). Eğitim hayatına köylerinin imamı olan Molla Ahmet’in yanında başlar (Sağnıç, 2002: 485). Daha sonra Doğubayazıt’ta meşhur olan Şeyh Muhammed Celâlî’nin yanında ve bölgede bulunan birçok medresede devam eder (Kutlay, 2011: 448; Durre, 2014: 52). Tahsil hayatını tamamladıktan sonra imam olarak çalışmaya başlar.

Birinci Dünya savaşının devam ettiği yıllarda Siirt’e gidip Molla Halil es-Siirdi’nin (1754-1843) medresesinde Molla Halil’in oğlu Molla Hamid Efendi’den Ferâiz ilmini okur ve ondan ilmî icazetnamesini alır (Sağnıç, 2002: 48; Çevik, 2003: 9).

Halife Yusuf, hem ilmî sahada hem de tasavvufî sahada kendini yetiştirmiş büyük âlimlerdendir. Kendisi iki defa tarikat icazetnamesini almıştır. İlk olarak 1924 yılında Şeyh Muhammed Derşevî’den (1868-1924) Nakşibendîlik tarikatı icâzetnâmesini, 1935 yılında da Şeyh İbrahim Hakkı el-Basretî’den (1892-1963) Kadirî tarikatı icâzetnâmesini alır. Daha sonra Doğubayazıt’a geri dönen Halife Yusuf tekrar imam olarak hizmet eder.

Halife Yusuf’un fikir dünyasının oluşmasında Ahmed-i Hânî’nin (1651?-1707) büyük etkisi vardır. O, Hânî’nin yolunu takip ederek eserlerini revaçta olan Arapça ve Türkçe ile değil de Kürtçe ile yazmıştır. Eserlerini yazarken yaşadığı dönemin siyasi havası nedeniyle gerçek adını kullanmaktan kaçınmış bazen “*Ebdullah Ibnu Mehmûd en-Neqşebendî*” bazen de “*Ebdullah Bîn Mahmûd Bayezîdî en-Neqşebendî*” olarak yazmıştır. Doğduğu yer olan Doğubayazıt’ta 1965 yılında 80 yaşında iken vefat eden Halife Yusuf arkasında Rîsaletu’l-Hîsab/ Matematik, Manzum Takriz, Mecmeû’l-Mesaili’ş-Şer’îye Bi’l-lîsanî’l-Kurdiyye, Tuhfetu’z-Zâkirîn, Tuhfetu’s-Sıbyân, Akîdetu’l-Îmân, İrşâdu’l-İbâd, Tecwîdu’l-Qur’an, Hutbe, Kitâbu’l-Ferâiz, Tuhfetu’l-Amilîn ve Tuhfetu’l-İhvan adlı çok kıymetli eserler bırakmıştır (Yusûf, 2015: 8; Kutlay, 2011; 247).

5.2.Eserin İçeriği

Halife Yusuf Topçu'nun *İrşâdu'l-İbâd* adlı eseri Şafî mezhebinin fikhî içtihatlarına göre Kürtçenin Kurmanci lehçesiyle kaleme aldığı teferruatlı bir eserdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Kürtçe yazılan fıkıh kitapları arasında yazıldığı dönem itibarıyla en geniş eserdir. Eser, yazıldığı ilk dönemde elle çoğaltılıp medreselerde Kürt âlimleri tarafından okutuluyordu. Birinci nüshası ilk olarak 1326/1948 yılında Suriye'nin başkenti Şam'da Matbaatu Tarîk-i Dîmaşk'ta 372 sayfa olarak basılmıştır. Daha sonra 1960 yılında Ankara'da Nur Matbaası'nda Arap harfleriyle 322 sayfa olarak neşredilmiştir. 1998 yılında da İstanbul'da Hira Yayınları tarafından hem Arap, hem de Latin harfleriyle Türkçe tercümesi ile birlikte iki cilt halinde basılmıştır (Geçit, 2018: 137-138).

Müellif eserini, Şafî mezhebinin tanınmış âlimlerinden İmam-ı Nevevî, İbn Hacer, Remlî, vb. âlimlerin eserlerinden ve el-Envâr, Beycurî, Muğni'l-Muhtâc, İlanetu't-Tâlibîn gibi meşhur kitaplardan faydalanarak din görevlilerinin ve dinî görevlerini öğrenip yerine getirmek isteyenlerin istifade edebilmeleri için telif etmiştir.

Eserin kapak kısmında “*Tuhfetu'l-'Amlîn ve irşadu'l-'abidîn min 'avami'l-mu'minîn*” şeklinde isim verildikten sonra devamında şu bilgiler yer almaktadır: “*Fi'akîdetî ve ba'du furû'i'd-dîn 'ala mezhebi'l-Îmam-i'ş-Şafî we nebzetun min kavâidi tecwîdi'l-Kur'ani'l-mubîn*”. Eserin müellifi ise “*Abdullah bin Mahmûd en-Nakşebendî el-Kâdirî*” olarak yer almaktadır.

Müellif eserine besmele ile başlayıp “Akîdetu'l-Îman” başlığı altında Allah'a Hamd u sena edip Hz. Peygambere ve onun al ve ashabına salât u selam getirdikten sonra sözlerine şöyle devam eder:

“*Tu bizan! Erkanê Îslamê pênc in. Yê ewwil Eşhedu en la îlahe îllelah e, yanê ez bi qelbê yeqîn dizanim him bi zimanê xwe îqrar dikim ku tu Xudayê bi heq laîqî 'îbadet nîye jî xeyrî Xudê ku navê wî Ellah e, we eşhedu enne Muhemmeden resûlullahî yanê ez bi heqê yeqîn dizanim hem bi zimanê xwe îqrar dikim ku Muhemmed Pêxember sallelahu teala aleyî wesellem 'abd hem resûlê Xwedê ye, yanê qasidê gotina emrê Xudê ye ji bo mexlûqa...*”

Müellif, “Akîdetu'l-Îman” başlığı altında 3 ile 12 sayfalar arasında önce İslam'ın beş rüknünü daha sonra İmanın altı rüknünü ayrı ayrı teferruatlı bir şekilde ele alır. Daha sonra Hz. Peygamberin çocuklarını, hanımlarını, sahâbeleri, tabîileri, evliyaların kerametlerini ve dört mezhep imamını ayrıntılı olarak ele almaktadır.

Müellif, telif ettiği bu eserin 13 ile 347. sayfaları arasında; temizlik, abdest, gusül, teyemmüm, hayız, namaz, zekât, oruç, hac, bey' yani alışveriş ve ticaret, miras, nikâh, talâk, nafaka, riddet, kehanet gibi fıkhi meseleleri klasik fıkıh kitapları usulüne göre ele almıştır. 348 ile 366. sayfalarında da “Kur'an Tecvidi” konusunu işlemektedir.

Halife Yusuf, te'lif ettiği bu eserini şu iki beyit ile bitirmektedir:

Ey xwendîya li min nekin lewm û 'îtab
Ger çî pur sehwa û pur 'eyb e ev kîtab

Hûn durust û teshîh bidîrin xoş cewab
Ji lutf û kerema xwu wellahu e'lem bissewab.

6. Kitâbu'l-Ferâiz

6.1. Müellifi ve Hayatı

Kitabu'l- Ferâizin müellifi Halife Yusuf Topçudur. Bir önceki madde de *İrşadu'l-İbad* adlı eserin tanıtımını yaparken müellif hakkında detaylı bilgi verildiğinde müellifin hayatı hakkında ilgili yere bakılabilir.

6.2. Eserin İçeriği

İslâm Mirâs Hukuku konusunda Kürtçe'nin Kurmanci lehçesi ile ilk defa eser telif eden âlim Halife Yusuf olduğunu yaptığımız çalışmalar neticesinde ulaştık. Miras konularının detaylı ve sistematik bir şekilde ele alındığı bu eser, Nur Matbaası tarafından 1960 yılında Ankara'da Arap harfleriyle 56 sayfa olarak bastırılmıştır. Müellif, eserin üzerinde gerçek adını değil de diğer eserlerinde olduğu gibi kendisine müstear isim olarak "*Abdullah İbn Mehmud en-Nakşebendî*" adını kullanmıştır. Orta kısmında büyük bir ferâiz cetveli bulunan eserde çarpım tablosuna benzer orijinal bir tablo da mevcuttur. Söz konusu tabloda kime ne kadar pay düşeceğini kolayca tespit etmek için üstte baba, ana, koca, karı, oğul gibi mirasçıların karşılaştırılıp denkleştirilmekte, bu şekilde miras problemlerinde sonucu elde etmeye yarayacak karşılaştırmalara imkân verilmektedir (en-Nakşabendi, 1960).

Eserin kapak kısmında eserin adı bir tabloda Arapça olarak "*Kitabu'l-Feraiz*" tam karşısına da Arapça olarak "*Min Dureri'l-Feraiz*" ifadesi yer almaktadır. Tablonun hemen alt kısmında Nisa Suresinin 7. ayeti ve Hz. Peygamber'in bir hadisinin orijinal metnine yer vermektedir. Kapağın sonunda Bakara Suresinin 32. Ayeti yer almaktadır.

Kitabu'l-Ferâiz'in iç kapak kısmında şu beyitlere yer verilmiştir:

Ey ummiyê ku hûn 'Erebî nizanin
Ji we ra mizgînî ye ger hûn bizanin
Kesê wê bixwîne ji pîr û cana
Wê bibe feqîhekî xebîr û zana
Bi tewfîqa Xelaqê erd û asîmana
Bi cahê şefîe cumle ins û cana
Sed hizar selat û selam her zemana
Li ser wî û al û eshaba her wext û hîn û ana

Eserin 3. sayfasında besmele ve Allah'a Hamd u Sena Hz. Peygambere Salât u selam getirildikten sonra 5. sayfada "Haza Kitabu'l-Feraiz" denilip konu anlatılmaya başlanmaktadır.

Konuya şu şekilde giriş yapılmaktadır:

"*Bîsmîllahîrrahîmannîrrahîm (Tu bizan) Hatiye rîwayetkîrin ji Pêxember (s.x.l) ku wî ferman kiriye: "Hûn feraizê bizanin û bi mirovan bidin zanîn" ...*"

Müellif, eserini 57. sayfada verdiği şu şiir ile bitirmektedir:

Ey kesê xebî tû ne gûhdirêjî
Ma tû fetwa ji xelkê ra bi Erebî dibêjî
Ya tû fehm dikî ji hurûfê Erebî bi qencî
Paşî ji wan ra teqrîr dikî bi kurmancî
Nebêje faîle wî bî bid'et feqîr e
Hingiv jî ji mêşek zeîf pir heqîr e
Ya xayet alimê mihtac nînî
Ya xayet ehmeqî mecnûnê dînê

*Xweziya weqta tû dikî î'tirazê
Ez jî hazir bûma wê weqtê lehzê
Te yê bidya ji min ecêb îcabet
Heta qiyametê bimayî şermê û xîcalet
Meger kur bi kurmancî nizanî
Çend kîtab gotine Ehmedê Xanî
Yûsif û Zûleyxa û Mem û Zîn
Nûbihara fesîh bi elfazê şekirîn
Nizanî tu Nehcû 'l-En 'am celîl e
Bi kurmancî telîfa Mela Xelîl e
Ne Şêx Bate Xudanê qelbê munewwer
Bi kurmancî gotiye mewlûda pêxamber
Ger çî kurmanciya me ne fesîh e
Fehma me 'nayê ji wî xayet melîh e
We reng tû bêje wan cewab
Xudê alim e muheqîqe we sewab*

7. Rîsaletu Sefînetu'l-Ekrad Îla Sebîli'r-Reşad/ Sefîna Kurdan Ji bo Ehlê Bajar û Gundan

7.1.Müellifî ve Hayatî

*Rîsaletu Sefînetu 'l-Ekrad îla Sebîli 'r-Reşad'*ın müellifî Molla Abdulcelil Botî'dir. Molla Abdülcelil Botî, Siirt'in Eruh (Dihê) ilçesinin Zıvıng köyünde dünyaya gelmiştir. Kaynaklarda hayatı hakkında sağlıklı bilgiler bulunmamaktadır. Ancak Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu yıllarda doğduğuna dair bazı görüşler bulunmaktadır.

7.2.Eserin İçeriği

Rîsaletu Sefîneti 'l-Ekrad îla Sebîli 'r-Reşad adlı bu eser 1951 yılında Molla Abdulcelil tarafından nazım türünde yazılmış Kürtçe bir fıkıhnamedir. Müellif, eserini adlandırırken mesnevi geleneğinde olduğu gibi sadece Arapça adını vermemiş, Arapçanın yanında Kürtçesini de vererek şu şekilde isimlendirmiştir: *Rîsaletû Sefînetu 'l-Ekrad Îla Sebîli 'r-Reşad /Sefîna Kurdan Ji bo Ehlê Bajar û Gunda* yani Kürtlerin Sefinesi Şehirli ve Köylüler İçin.

Müellif, 22 ile 23. beyitlerde neden “sefine” yani gemi dediğini şöyle açıklamaktadır:

*Sefîne me nav danî lê ew çî ra
Ji bo hindê eħbab û yar û bira*

*Li ser vê sefînê kesê bit siwar
Ew ê dê ji cehlê xelas kit bigar*

Eser, nazımın mesnevi türünde 511 beyit halinde aa, bb, cc, ... kafiyesi ve arüz vezninin mütekarib bahrinin “*fe'û lun fe'û lun fe'û lun fe'ûl'*” kalıbı ile kaleme alınmıştır. Müellif, eserini sade ve akıcı bir Kürtçe ile yazmıştır.

Müellif, eserini klasik mesnevi türünde yazmıştır. Her ne kadar nüshalara göre farklılıklar olsa da beyit sayısı dibacede 32, ana konu da 475 ve Duâ da 4'tür.

Eser, Şafii mezhebine göre fıkıh konularını içermektedir. Genel olarak içeriği “Kîtabu’t-Tehâret” 108 beyt, “Kîtabu’s-Salât” 172 beyt, Kîtabu’l-Cenâiz” 36 beyt, “Kîtabu’z-Zekât” 70 beyt, “Kîtabu’s-Siyâm” 27 beyt ve “Kîtabu’l-Hacc” 43 beytten oluşmaktadır⁷.

Molla Abdulcelil’in manzumesinin son dört beyti şu şekildedir:

Muhammed ‘eleyhi’s-selat û selam

Li ser wî mudawim bitin ta qiyam

Digel al û şehbê wî hem tabi ‘în

Li ser wan mudawim bitin ecme ‘în

Xudaya bi cahê hebîb ey Xuda

Bigêre ji bo me şefî‘ Eħmeda

Bi ismê Xuda kir me bed’a kelam

Bi namê te ya Reb me kir ixtitam

8. Fiqha Şafîî

8.1. Müellifi ve Hayatı

Molla Hüsni, 1943 yılında Bingöl (Çewlîk)’e bağlı Adaklı (Azarpêrt) ilçesine bağlı Kamışgölü (Tûmik) köyünde dünyaya gelir. Babasının adı Zeynel, annesinin adı ise Havva’dır. Eğitim hayatına babasının yanında başlar, daha sonra Şeyh Muhammed Hadî’nin medresesinde devam eder. Belli bir süre sonra oradan da ayrılıp Norşin medresesine ve başka medreselerde eğitimine devam eder. Molla Hüsni eğitimini bitirdikten sonra doğduğu ilçenin köylerinde imamlık vazifesini ifa eder. 1987 yılında doğduğu bölgeden göç edip İstanbul’a yerleşir. Molla Hazin halen İstanbul’da yaşamaktadır.

Molla Hüsni hem âlim hem de tasavvuf ehli bir şahsiyettir. O, medresesinde okuduğu Şeyh Muhammed Hadi aracılığıyla tasavvufla tanışır ve onu kendine şeyh olarak kabul eder. Daha sonra okumak için gittiği Tel Maruf’ta Şeyh Muhammed Masûm Hazneviye onun vefatının ardından da Şey Alaeddin Hazneviye intisap eder.

Molla Hüsni pek çok eseri ilim dünyasına kazandırmıştır. *Mevahibu’r-Rahman Fî Tefsîri Sûreti’l-İnsan, el-Mevahib, Miratu’l-Heqa’îq Ve’l-Esrar, Hanımlara Rehber, Külliyyat-ı Suğra, Külliyyat-ı Vusta, Külliyyat-ı Kübra, Kûlxaniya Veşartî, Rîsaleyên Eqîdê û Exlaq û Edebê, Reng û Rûyê Peyxember, Fiqha Şafî’î, Guldan, Bîranînên Seydayê Mela Husnî, ve Dîwana Hezîn* onun Arapça, Türkçe ve Kürtçe yazdığı eserleridir⁸.

8.2. Eserin İçeriği

Müellif, 353. sayfada verdiği bilgilere göre eserini 10/9/2005 tarihinde İstanbul’un Ümraniye ilçesinde tamamlamıştır. Yine aynı sayfada Mardinli Şeyhmus tarafından 16/07/2006 tarihinde yazılan bu nüsha bilgisayara geçirilmiştir. Eser Arap alfabesiyle

⁷ Geniş bilgi için bkz: Hayrullah Acar. “Fıqhnameyeke Menzûm Di Edebiyata Kurdi De: Rîsaletu Sefînetu’l-Ekrad İla Sebîli’r-Reşad/Sefîna Kurdan Ji Bo Ehlê Bajar û Gundan A Mela Ebdulcelilê Botî” *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Nisan-2016 Cilt: 8 Sayı:1 (15) s. 376-435.

⁸ Geniş bilgi için bkz. Yakup Aykaç. *Dîwana Hezîn (Metn, Lêkolîn û Ferheng)*, (Yüksek Lisans Tezi), (Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü, 2015), s. 11-28.

yazılmış ve 378 sayfadır, eserin yayın yeri ve yayın evi hakkında eser üzerinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Eserin kapak kısmında eserin adının *Fiqha Şafi'î* olduğunu ve konusunun “*Di qismê îbadatan da mudellel û mu'elles e digel rimûzê bal hindik fiqha Henefî ve*” müellifinin de Hüsnü Geçer el-Hazin olduğu bilgisini görmekteyiz.

Eserin iç kapak kısmında müellif besmele ile başlar ve Ankebut Suresinin 7. ayetini ve mealini vermektedir. Eserin 1. sayfasında kısa bir önsöz bulunmaktadır. 3. sayfada fikhın tanımı “*Tu bîzan: 'İlmê fiqhê toyê kîtab û sunetê ye, seteme jî jîyana bi hedan ra û pîrozîya heyû û heyra*” şeklinde yapılmaktadır.

Genel olarak kitapta; Temizlik, Abdest, Gusül, Teyemmüm, Namaz, Ezan ve Kamet, İmamlık, Zekât, Oruç, İtikâf, Hac, Kurban, Helal ve Haram Olan Yiyecek ve İçecekler, Evlilik, Nikâh, Selam Vermek, Yemin ve Nafaka konuları işlenmektedir.

9. Rewşen

9.1.Müellifi ve Hayatı

Eser, Belengaz Şefik Aksu tarafından yazılmıştır. Şefik'in babasının adı Molla Abdulkerim'dir. Belengaz Şefik Aksu 1958 yılında Siirt ilinin Eruh (Dihê) ilçesinin Memîran köyünde dünyaya gelir. 1971'de ilkokuldan mezun olduktan sonra medrese eğitimine başlar, 1981 yılında gidip Hakkâri iline bağlı Yüksekova (Gever) ilçesinin Meşkan köyünde 9 yıl imamlık yapar. Bu arada ortaokulu ve İmam-Hatip Lisesini dışarıdan bitirir, 2005 yılında İlahiyat Önlisans mezunu olur. Hakkâri, Ankara ve Konya'nın köylerinde 21 yıl imamlık yaptıktan sonra 2011 yılında memleketine geri döner⁹.

9.2.Eserin İçeriği

Belengaz Şefik Aksu eserini 2011 yılında telif eder ve İstanbul'da Çınar Basım Yayın tarafından 135 sayfa halinde yayımlar. Müellif eserini hem Latin alfabesiyle hem de Arap alfabesiyle kaleme almıştır. Kitabın sağ tarafındaki sayfalar Arap alfabesiyle, sol tarafındaki sayfalar ise aynı metin Latin alfabesiyle yazılmıştır.

Müellif, eserinin 135. sayfada verdiği bilgilere göre eserini yazarken Kur'an-ı Kerim, Kütüb-i Sitte, Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı, Diyanet İlmihali I-II, Halil Gönenç'in Şafii İlmihali, Selçuk Eraydi'nin Tasavvuf ve Tarikat ve Hasan Kamil Bilmez'in Tasavvuf ve Tarikat adlı kaynaklardan faydalanmıştır (Aksu, 2011: 135).

Eser, genel olarak üç ana bölüm şeklinde hazırlanmıştır. Birinci bölümde 1 ile 21. sayfalar arasında itikadı konular, ikinci bölümde 22 ile 76 sayfalar arasında tasavvuf ve tarikat konuları 77 ile 121. sayfalar arasında ibadet ve muamelat konuları ele alınmıştır. 122 ile 128. sayfalar arasında da küçük bir sözlük konulmuştur.

Eserde gerek Arap alfabesi ile gerek Latin alfabesi ile olsun çok sayıda yazım hatası bulunmaktadır. Yazar, eserinde standart bir Kürtçe kullanmamıştır.

10. Fetwayên Kurdî

10.1. Müellifi ve Hayatı

Eserin Müellifi Haşim Özdaş'tır. Özdaş, 1984 yılında Mardin'in Savur ilçesine bağlı İşgören (Qewsan) köyünde dünyaya gelir. 1996-1999 yılları arasında Doğu Medreselerinde Arapça ve dini eğitim görür. 1999-2002 yılları arasında Suriye'de, Haznevî Şer'î İlimler Enstitüsü'nden mezun olur. Daha sonra Şam'da bulunan Fethu'l-İslam Üniversitesi Usûluddîn

⁹ Belengaz Şefik Aksu. *Rewşen*, (İstanbul: Çınar Basım Yayın, 2011), s. 1.

(Kelam ve Felsefe) bölümünde okumaya başlar ve 2006 yılında bu bölümden mezun olur. 2009-2011 yılları arasında Süleymaniye Vakfı'nda araştırmacı olarak görev yapar. 2013 yılında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olur. 2015'te "Kur'an'ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz Örneği" adlı teziyle Yüksek Lisans eğitimini tamamlar. 2011 yılından itibaren Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde 3 yıla yakın resmi İmam Hatip olarak görev yapar. Daha sonra 2014'te Diyarbakır Cezaevi Vaizliği, 2014-2015 yılları arasında Diyarbakır Dini Yüksek Eğitim Merkezi'nde eğitim görür. 2015'te ÖYP kapsamında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak göreve başlar. 2019'da "Kur'ân Âyetleri Işığında Savaş Esirlerinin Durumu" adlı doktora çalışmasını tamamlar. Halen aynı görevde devam etmektedir.

Müellifin şu ana kadar 2017 yılında İstanbul'da Süleymaniye Vakfı Yayınları arasında çıkan "Fetwayên Kurdî" ile 2019 yılında Ankara'da İlahiyat Yayınları arasında çıkan "Kürtçe Meallerde Tercüme Sorunu Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz Örneği" olmak üzere iki kitabı ve 2018 yılında İstanbul'da Ensar Yayınları tarafından çıkan "Osmanlıdan Günümüze Diyarbakır" adlı kitap çalışmasında "Bi Çavê Alûsî Amid" adlı kitap bölümü çalışması bulunmaktadır. Ayrıca müellifin yayımlanmış onlarca bilimsel makalesi, bilimsel toplantılarda sunduğu bildiriler ve çevirileri bulunmaktadır.

10.2. Eserin İçeriği

Eser, bir telif değil Türkçeden Kürtçeye bir tercümedir. Mütercim Haşim Özdaş, eserin giriş kısmında bu kitabın bir telif değil de bir tercüme olduğunu ve bu tercüme de Süleymaniye Vakfı Başkanı Abdulaziz Bayındır Hocanın talebi üzerine yaptığını ifade etmektedir (Özdaş, 2017: 40). Eser, herhangi bir kitabın tercümesi değil çeşitli konular üzerine verilen fetvalardan oluşan bir derlemedir.

Eser, 2017 yılında Süleymaniye Vakfı tarafından 594 sayfa olarak yayınlanmış olup sekiz bölüm halinde daha çok güncel sorulara verilen fetvalara yer verilmektedir.

Birinci bölümde; akâid, fıkıh usulü, abdest, gusül, kadın halleri, dış kaplaması, cenaze bahsi, cuma namazı, oruç, fitır sadakası, umre, nezir ve ceza olmak üzere 252 soruya (s. 45-232), ikinci bölümde; Alım-satım, borç, faiz, borsa ve lukata konusunda 86 soruya (s. 233-290), üçüncü bölümde; Davet, evlilik, talak ve evlat edinme konularında 112 soruya (s. 290-366), dördüncü bölümde: Cihad, gayr-i Müslimlerle olan ilişkiler ve Avrupa vatandaşlığı konularında 31 soruya (s. 291-402), beşinci bölümde; Cin, efsun, hurafa ve duâ konularında 50 soruya (s. 403-442), altıncı bölümde; Giyim-kuşam, akraba ilişkileri, aile hayatı ve cinsel ilişki konularında 69 soruya (s. 403-493), yedince bölümde: Fetva, hadis ve Hz. İsa konularında 74 soruya (s. 494-558), sekizinci bölümde; Biyoenerji yolu ile tedavi, intihar, hayvanlar, genlerle oynama, engelli olmak ve eşcinsel konularında 15 soruya cevap verilmektedir (s. 559-584).

11. Tuhfetü'l-Haydarî

11.1. Müellifi ve Hayatı

Muhammed Emin el-Haydarî 1927'de Mardin Nusaybin İlçesine bağlı Kalecik (Kelehê) köyünde dünyaya gelir. Babası Molla Ahmed el-Haydarî (1887-1937) annesi ise Molla Ali Koçerî'nin kızı Sıddıka hanımdır. Muhammed Emin el-Haydarî daha on

yaşındayken, babası birinci dünya harbine katılır, savaşta bazı rivayetlere göre şehit düşer (Akçay, 2013; 392).

Muhammed Emin el-Haydarî tahsil hayatına on yaşında iken 1937 yılında Suriye'nin Kamışlı beldesine bağlı Hazna köyünde Şeyh Ahmed el-Haznevî'in (ö.1949) Medresesinde başlar ve burada on yıl okuduktan sonra 1947 yılında Abdurrezzak el-Helelî'den ilmi icazetnamesini alır. Muhammed Emin el-Haydarî tasavvufta da Hâlid-i Nakşibendî'ye intisap eder.

el-Haydarî, icazetnamesini aldıktan sonra Hazna köyünde yaklaşık olarak 3 yıl müderrislik yaptıktan sonra 1950 tarihinde Türkiye'ye dönüp Mardin'e bağlı Nusaybin, Midyat ve Kızıltepe ilçelerinde ve Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlı çeşitli köylerde müderrislik ve irşad faaliyetlerinde bulunur. el-Haydari 2003 yılında 76 yaşındayken Diyarbakır'da vefat eder.

el-Haydari'nin Diwana Hayderî, Eqida İmanê, Mewlud a Nebi ve Tuhfetu'l-Heyderîye adlı eserleri bulunmaktadır.

11.2. Eserin İçeriği

el-Haydari'nin, "Werdu'l-Etfal" yani "Çocukların Gülü" anlamına gelen bu eseri 1987 yılında çocuklara yönelik nazım şeklinde özet halinde kaleme alınmış bir ilmihaldir. Eser 204 beyitten oluşmakta ve 19 konu ele alınmaktadır. Müellif, eserine "Behsa Tehareta Avê" konusu ile başlar ve "Behsa Mewtê" ile sona erdirir. Müellif, eserin sonunda özür beyanı şeklinde beş beyite yer vermektedir. Ayrıca Muhammed adlı öğrencisine ait dört beyitlik bir takrizi bulunmaktadır. Eser, "Tuhfetu'l-Haydari" adıyla Hîvda yayımları arasında 2005 yılında, 2012 yılında da Seyda yayımları tarafından 85 sayfa olarak basılmıştır.

Eserde geçen birkaç beyti örnek olarak verelim:

*Here secde du cara ew jî rukne hem bike seknê
Di nava wan de rûne wacibe seknê bike beyne*

*'Enî tazî bide 'erdê ku pêvil sunet e pê ra
Divê talî bilindtir bî jî pişta ustûyê me ra*

*'Enîş ku destê xwe hilkêv veke dest adi secde da
Pîyê xwe herduwa rake sere tilya bi qiblê da*

12. Fiqha Şafi'î

12.1. Müellifi ve Hayatı

Fiqha Şafi'î'nin müellifi Nesim Sönmez'dir. Sönmez, 1971 yılında Erzurum ilinin Tekman İlçesine bağlı Toptepe (Altûnan) köyünde dünyaya gelir. Babası, bölgede onlarca talebe yetiştiren Molla Muhammed Said'dir. Annesi ise Nakşibendi Tarikatının Halidi koluna mensup Şeyh Said Efendi'nin (ö. 1925) büyük oğlu Şeyh Ali Rıza Efendi'nin (ö. 19791) halifesi olan Altûnanlı Sofi Baba'nın kızı Hatice Hanımdır.

Nesim Sönmez, 1989 yılında Erzurum Merkez İmam Hatip Lisesinden mezun olur. Sönmez bir yanda ortaöğrenimine devam ederken bir yandan da babasının medresesinde klasik medrese eğitimini sürdürür. 1991 yılında doğduğu ilçe olan Tekman'a resmi imam-hatip olarak atanır. 1996 yılında İzmir'de Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat

Meslek Yüksek Okulundan, 2000 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun olur, 2001 yılında aynı üniversitede Yüksek Lisans tahsilini tamamlar.

1991 yılında Erzurum Merkez ve Tekman ilçesi ile İzmir Merkez Konak ilçesinde sürdürdüğü imam-hatiplik görevinden 2004 yılında ayrılıp Rize Merkez Anadolu İmam-Hatip Lisesinde Arapça Meslek Dersleri Öğretmeni olarak göreve başlar. 1982 yılında öğrenci olarak kayıt olduğu Erzurum İmam-Hatip Lisesine 2005 yılında Arapça Meslek Dersleri Öğretmeni olarak geri döner. 2012 yılında Erzurum Rabia Hatun Kız Anadolu İmam-Hatip Lisesi Kurucu Müdürü olarak atanır ve bu görevini 2014 yılına kadar sürdürür.

Sönmez, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde sürdürdüğü doktora eğitimini 2013 yılında “*Cahiliye Döneminde ve Sadru'l-İslam Döneminde Hitabet*” adlı doktora tezini bitirip doktor unvanını alır.

2014 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalına yardımcı doçent olarak atanan ve 2019 yılında doçent olan Sönmez halen aynı üniversitede çalışmaktadır.

Nesim Sönmez'in bu güne kadar; Karşılaştırmalı Hitabet-Cahiliye Dönemi ile İslam'ın İlk Dönemi, İlmihala Şafi'î, Dîwana Şêx Muşerrefê Xinûkî, Fiqha Şafi'î ve Dîwana Şafi'î (yayın aşamasında) olmak üzere beş kitabı, çeşitli bilimsel kitaplarda beş kitap bölümü, bilimsel dergilerde yayınlanmış onlarca bilimsel makalesi ve birçok televizyon programı bulunmaktadır¹⁰.

12.2. Eserin İçeriği

Nesim Sönmez tarafından kaleme alınan Fiqha Şafi'î adlı eser 2020 yılında Lorya Yayınları tarafından 196 sayfa olarak yayınlanmıştır. Kitapta uzun sayılabilecek bir önsöz bulunmaktadır. Eserde konular; akâid, ibadet ve muamelat olmak üzere üç ana bölümde ele alınmıştır.

Müellif, eserini hazırlarken Şafi'î mezhebinin temel kaynaklarından faydalanmıştır. Eserde kullanılan dil akıcı ve sade bir dildir. İbadet ve muamelat konuları işlenirken hemen hemen her ibadet şeklinin pratik uygulamasının verilmesi dikkate şayandır.

Birinci bölüm olan Akâid bahsinde imanın rükünleri teferruatlı bir şekilde işlenmiştir (s. 1-7). İkinci bölüm olan İbadet bahsinde; Paqijî, Cureyên Avê, İstinca, Edebên Avdestxanê, Destnimêj, Mesihkirina li Ser Mestan, Hikmê Pêçandina Birînê, Teyemum, Paqijîya Necasetê, Xusl, Taybetîya Rewşên Jinan, Nimêj, Secdeya Tîlawetê, Secdeya Şukrê, Adabê Çûyîna Mizgeftê, Azan/Bangdan, Muezin/Bangvan, Qamet, İmamtî, Nimêja Rêwîtywê, Nimêjen Nafîle, Hukmê Cenazeyê, Serxweşî/Tazîye, Rojî, İtikaf, Zikat, Zikata Fitreyan, Hec, İhram, Umre ve Qurban konuları işlenmiştir (s. 8-165). Üçüncü bölüm olan muamelat bahsinde ise; Nezir, Sond ve Nîkah/Mehr konuları işlenmiştir (s. 165-179).

Sonuç

İslam fikhî sahasında yazılan Kürtçe eserler adlı bu çalışmamızda yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde şu sonuçları elde ettik:

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Nesim Sönmez. *Karşılaştırmalı Hitabet- Cahiliye Dönemi ile İslam'ın İlk Dönemi-*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018); Nesim Sönmez. *Dîwana Şêx Muşerrefê Xinûkî-Metn&Lêkolîn-*, (Diyarbakır: Seyda Kitabevi, 2018); Nesim Sönmez. *Fiqha Şafi'î*, (Van: Lorya Yayınları, 2020).

İslam fıkıhı sahasında yazılan ilk Kürtçe eserin Ömer Ferid Efendi tarafından 1891 yılında Osmanlıcadan Kürtçeye çevirisi yapılan “*Türkçeden Kürd Lisanına Mutercem İlmihaldir*” adlı eserdir. Bu eseri önemli kılan iki temel özellik vardır. Birincisi eserin Osmanlı Devlet Ricalı ve Elazığ Valiliğinin izni dâhilinde bastırılmasıdır. İkincisi ise bu eser, Kürtçenin eğitim dili olması ile alakalı olarak yazıldığı dönemde devletin bakış açısı hakkında bize bir ipucu sunmaktadır. Bu eser, 1800’lü yıllarda Türkçenin dışında kalan diğer diller ile eğitim yapılmasında kayda değer sıkıntılarla karşılaşmadığının bir göstergesidir. Dolayısıyla günümüzde anadil eğitimi ile ilgili yapılan tartışmaların çok da önemli olmadığını ve resmi dilin dışındaki dillerde eğitimin yapılması halinde herhangi bir sıkıntının oluşmayacağına dair bir gösterge olması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Türkçeden Kürd Lisanına Mutercem İlmihaldir adlı bu çalışma, Kürt dilinin Elazığ bölgesinde kullanılış şekli ve fonetiği hakkında araştırmacılara kayda değer örnekler sunmaktadır. Dolayısıyla o dönemde kullanılan Türkçe ve Kürtçenin fonetiği açısından da bir kanaat sahibi olmamıza da yardımcı olmaktadır.

Abdürrahim Rahmi Hakkarî tarafından 1911 yılında kaleme alınan *Dersa Dîn li Ser Mezhebê İmamê Şafî*, adlı eser büyüklerden ziyade çocuklara hitap eden küçük bir risaledir. Şafî mezhebi ile alakalı bilgiler oldukça özet ve çok kolay bir şekilde verilmiştir. Bize göre Abdurrahim Rahmi Hakkarî’nin yazmış olduğu bu eserin en önemli özelliği eserin sonunda Kürt çocuklarının okulda okumaları gereken kitapların bir listesinin verilmiş olmasıdır.

Kamuran Ali Bedirhan tarafından ele alınan ve 1938 yılında Havar dergisinde ek olarak yayınlanan *Dersên Şerî’etê* adlı küçük risale de büyüklerden ziyade Kürt çocuklarına yönelik Şafî mezhebi ile alakalı olarak bilgiler verilmektedir. Bu eserin en önemli hususiyeti belki de müellif tarafından esere yazılan dibace ve bu dibacede Kürtlerin en önemli sıkıntılarının bilgisizlik olduğunu ve bunun çaresinin de okumaktan geçtiğini ifade etmesidir.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Cumhuriyetin ilanından önce konu ile alakalı iki eserin yazıldığını ve bu eserlerin de devlet yöneticileri tarafından desteklendiğine, Cumhuriyetin ilanından sonra esen milliyetçi rüzgârlar neticesinde Kürtçe eserlerin kolay kolay yazılmadığını ve bu durumun 1990’lı yılların başına kadar sürdüğünü kanaatine vardık.

1990 yılından itibaren birçok alanda olduğu gibi bu alanda da kayda değer sayıda Kürtçe eserlerin verildiğini tesbit ettik.

Kürtçenin korunmasına yönelik medrese hocalarının çok önemli gayretleri olduğunu ve bu dilin hayatiyetini sürdürebilmesi için az da olsa eser yazdıklarını buna karşın ilahiyat fakültelerinde ders veren hocaların bu kaygıyı medrese hocalarına göre daha az yaşadıklarını dolayısıyla çeşitli sebeplerden dolayı Kürtçe eser yazmaktan imtina ettikleri sonucuna vardık.

Müelliflerin kullandıkları dil sade ve halkın kullandığı bir dildir ve kullandıkları metod da akademik mülâhazalardan uzak, çok tabîî bir metoddur.

Kaynakça

- Abdullah bin Mahmûd en-Nakşebendî (1960). *Kitabu'l-Ferâiz*, Ankara: Nur Matbaası.
- Acar, Hayrullah (2016). “Fiqhnameyeke Menzûm Di Edebiyata Kurdî De: Rîsaletu Sefînetu'l-Ekrad İla Sebîli'r-Reşad/Sefîna Kurdan Ji Bo Ehlê Bajar û Gundan A Mela Ebdulcelîlê Botî” *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Nisan-2016 Cilt: 8 Sayı:1 (15) s. 376-435.

- Adak, Abdurrahman (2016). “Helbestvanên Klasîk ji Perspektîfa Herêmi: Nimûneya Herêma Bedlîsê”, *The Journal of Mesopotamian Studies*, Vol. 1/1 Summer, pp. 33-56.
- Adak, Abdurrahman (2019). “Kürtler / Dil ve Edebiyat” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi EK-2. Cildi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Akçay, Halil (2013). *Son Dönem Tasavvuf Âlimlerinden Şeyh Muhammed Emin el-Hayderî* (Hayatı ve Eserleri), Bingöl, Bingöl Üniversitesi Yayınları.
- Akyüz, Kutbeddin (2015). *Ahmed el-Haznevî (ö. 1949) ve Hazneviyye Tarikatı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yalova: Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Anter, Musa (1991), *Hatıralarım, I-II*, İstanbul: Yön Yayıncılık.
- Arslan, Mesut (2016). “İlmîhaleke Bi Tirkî û Kurdî û Wergera wê ya Kurdî”, *Kürdoloji Akademik Çalışmalar I*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, Nurettin (2016). *Nakışbendiliğ’in Halidiye Kolu Hazneviler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Mardin İli Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Manisa: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykaç, Yakup (2015). *Dîwana Hezîn (Metn, Lêkolîn û Ferheng)*, (Yüksek Lisans Tezi), Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü.
- Baran, İlhan (2019). “Kürtler / İslâmî Dönem” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi EK-2. Cildi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, (BOA. MF. MKT.288-28, 26/R/1313/ 15/10/1895).
- Belengaz Şefik Aksu (2011). *Rewşen*, İstanbul: Çınar Basım Yayın.
- Bidlisi, Emir Şerefhan. (?), *Şerefname Tarihi Mufasseli Kurdistan*, (Haz. Muhammed Abbasi), Tahran: Neşr-i Hedis.
- Canko, Aladdin Abdurrezzak (2020). *Sîyeru E’lam’l-Kurd fî Surîyâ I-II*, Mektebetu’s-Sârâ, Suleymaniye.
- Cevat, Mahmut İbnü’ş Şeyh Nafi (1338). *Maarif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, (Derleyen: Taceddin Kayaoğlu) Yeni Türkiye Yayınları İstanbul 2001.
- Dehhâm, İbrahim el-Hasnayânî (2019). *Sîretu’s-Sehabîyyî Câbân el-Kurdî ve İbnuhu Meymûn ve Rîvâyâtuhumâ*, İstanbul: Asalet Yayınları.
- Dr. Kamuran Ali Bedir-Xan (1986). *Türkçe İzahlı Kürtçe Gramer*, Paris: Özgürlük Yolu Yayınları.
- Dr. Kamuran Ali Bedirxan (2012). *Dersên Şerîetê*, İstanbul: Diwan Yayınları.
- Dr. Kamuran Ali Bedirxan. (1938), *Dersên Şerîetê*, Şam: Kitêbxana Hawarê.
- Durma, Abdulhalim (2014). *Evliyalar Şehri Ağrı*, Samsun: Erol Ofset Matbaacılık.
- Ebubekir Abdullah b. Ali b. Vahşiyye en-Nebati (2003). *Şevku’l-müstehâm fî ma’rifeti rumûzi’l-aklâm*, (yayın yeri ve tarihi yok).
- Editörler: Köçer, M., Eroğlu, C., Babuçoğlu, M. (2009), *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Mamuretülaziz (1839-1907)*, Ankara: Elazığ Valiliği Yayınları.
- Geçit, M. Salih (2018). “Halife Yusûf Topçu (1885-1965) Ve Akide Metni”, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2018 /133-164, s. 137-138.
- Gökalp, Ziya (1992). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* (haz. Şevket Beysanoğlu), İstanbul: Sosyal Yayınları.

- Halife Yusûf (2015). *Îrşad'ul Îbad*, (Tashih Eden Abdusselam Bêcırmani ve Huseyin Şemrexi), İstanbul: Nubihar Yayınları.
- İbnü'l-Esîr (1987). *Üsdü'l-Gâbe*, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Kardam, Ahmet (2011). *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyân Yılları*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kızıl, Hayrettin (2019). "Kürtler /Din" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi EK-2. Cildi*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kovara Jîn, I-II . (1985), Berhevkar, Mehmet Emîn Bozarlan, İppsala: Weşanên Deng.
- Kutlay, Naci (2011). *21. Yüzyıla Girerken Kürtler*, İstanbul: Peri Yayınları.
- Malmisanij (2000). *Cızira Botanlı Bedirhaniler ve Bedirhan Ailesi Derneğinin Tutanakları*, İstanbul: Avesta Yayınları.
- Ömer Ferid Efendi (1891). *Türkçeden Kurd Lisanına Mutercem İlmihaldir*, el-Azizi: Ma' mûretu'l-Azizi matbaası.
- Özdaş, Haşim (2017). *Fetwayên Kurdî*, İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Özdaş, Haşim (2018). "Rexneyek li Ser Nîqaşên Alfabeya Bînûşad û Masî Es-Soratî", *Nûbihar*, Jimar: 9, Sal: 5, pp: 115-123.
- Rehmî, Ebdurrehim (?). *Gaziya Welat Kitêba Ewwil*, İstanbul: Necm-i İstîqbal Matbaası.
- Sağniç, Feqî Huseyn (2002). *Dîroka Wêjeya Kurdî*, İstanbul: İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları.
- Sönmez, Nesim (2018). "Evdirehîm Rehmî Hekarî û Berhema Wî Ya Dersa Dîn", *Zap Havzasi Ulemasi Sempozyumu I-II*, İstanbul: Hakkâri Üniversitesi Yayınları.
- Sönmez, Nesim (2018). *Dîwana Şêx Muşerrefê Xînûkî-Metn&Lêkolîn-*, Diyarbakır: Seyda Kitabevi.
- Sönmez, Nesim (2018). *Karşılaştırmalı Hitabet- Cahiliye Dönemi ile İslam'ın İlk Dönemi-*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Sönmez, Nesim (2020). *Fiqha Şafi î*, Van: Lorya Yayınları.
- Zapsu, Abdurrahim (2006). *Büyük İslam Tarihi Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönemi*, İstanbul: Risale Yayınevi.
- Zinar, Zeynelabidin (2013). *Piştî Ehmedê Xanî Xelîfe Üsiv, Salnama Ehmedê Xanî ya 2012an*, (Hazırlayanlar: Mehmet&Nihat&Bahar Gültekin), İstanbul: Belge Yayınları.
- Zivingî, Necat (2015). *Zana û Rewşenbîr Evdirehîm Rehmî Hekkarî Jiyân, Berhem û helbestên Wî*, Stenbol: Weşanên Avesta.

<http://kemaliye.gov.tr/genel-bilgiler-kemaliye> (Erişim: 04.11.2020, Saat: 22:30)

<http://www.evliyalar.net/seyh-alaaddin-haznevi-k-s/> (Erişim Tarihi: 10/11/2020).